januari 1967 jaargang 22 nr 1

de nieuwe stem

de nieuwe stem

maandblad voor cultuur en politiek

oprichters N.A.Donkersloot, O.Noordenbos, H.J.Pos, Jan Romein.

redactie Marc Andries, Frans de Bruyn, T.Haan (secretaris), Ger Harmsen, Fr.de Jong Edz, J.Kruithof, Anna Muntjewerf, O.Noordenbos, W.F.Wertheim.

secretariaat Deijlerweg 123, Wassenaar.
Bijdragen adresseren aan het secretariaat, in drievoud, voorzien van retourporto en met vermelding van naam, adres en gironummer op de kopij.

redactieraad prof.dr R.F.Beerling, dr J.J.Buskes, mr G.J.P.Cammelbeeck, prof.dr B.Delfgaauw, prof.dr B.Landheer, dr P.J.Meertens, dr A.Romein-Verschoor, dr Th.van Tijn, dr P.Valkenburgh, A.J.Vermeersch.

uitgever Drukkerij en uitgeverij Laverman nv, Postbus 25, Drachten.
Telefoon (05120) 26 41, postrekening 80 10 77.
Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S.M.Ontwikkeling, Somerstraat 22, Antwerpen. Telefoon 33 86 59, postrekening 3 83 38.

Abonnementen gaan in op 1 januari of 1 juli.
Voor Nederland *f* 20,- per jaar, *f* 10,50 per half jaar.
Voor België Bfr. 295 per jaar.
Studentenabonnement resp. *f* 15,- en Bfr. 237,50 per jaar.

Tristan Haan.

basis lay-out: Han de Vries GKf, Amsterdam / opmaak: Redactie

J.van Santen

neurenberg in nederland

onthullingen over de BVD

motto: Hebt gij, O Willem, niet door ons hele land Uw spionnen, aanbrengers en verklikkers, die zich in alle gezelschappen weten in te dringen en ons van de genoegens van een gulle openhartige samenleving beroven? Zijt gij 't niet, die onze hele natie daardoor vreesachtig, achterhoudend en geveinsd gemaakt hebt en haar rondborstig, eenvoudig en oud-Hollands karakter en bestaan hebt bedorven? Door wiens toedoen, o vorst, zijn zelfs de briefwisselingen niet meer heilig?

Uit: J.D.Baron van der Capellen tot den Pol — Aan het volk van Nederland.

inleiding

De benaming 'Neurenberg' in de titel van dit geschrift behoeft toelichting. De term zou licht tot verwarring aanleiding kunnen geven, omdat zij vatbaar is voor meerdere interpretaties.
Zo herinner ik me uit mijn jeugd het speelgoed uit de beroemde speelgoedstad Neurenberg. Bouwdozen, blokkendozen en allerlei lieflijks, waarmee kinderen plachten te spelen. Indien er lezers mochten zijn, wier gedachtenassociaties bij het horen van de naam Neurenberg gepaard mochten gaan met reminiscenties uit hun kinderjaren, zij er hier op gewezen, dat de naam 'Neurenberg' niet in die zin bedoeld is.
Wie puttend uit een iets jonger verleden, zich de periodieke wilde-beesten-bijeenkomst in de stad van die naam van de Heren Hitler c.s. herinnert en met die herinnering de gemelde term in de titel van het geschrift associëert, moge iets dichter bij de bedoeling van het opschrift boven deze beschouwingen verkeren, niettemin is hij er nog niet.
Evenmin als degene, die aan het grote proces tegen de Germaanse Oorlogsmisdadigers, tegen Goering, Hess c.s. aan de morgen volgend op het eind van de grote catastrophe en aan de vooravond van de 'opmars naar de galg', geneigd is te denken.
'Neurenberg' figureert hier als verkorte term voor 'de wetten van Neurenberg', de mensonterende fascistische rassenwetten uit het Derde Rijk. Wetten, ontsproten uit het ziekelijke, hysterische brein van de

grootste regeringsmisdadigers van alle tijden, die geconcipiëerd als juridische en economische discriminatie en als zodanig begonnen... tenslotte eindigden in de massale moord op miljoenen onschuldigen.

Hypocriet gecamoufleerd oftewel huichelachtig verhuld bezondigt Nederland zich heden ten dage eveneens aan discriminatie jegens de onschuldigen. Minderjarigen worden beroofd van hun arbeidsvrijheid, van hun recht op elke arbeid; op laffe, walgelijke wijze wordt hun inkomen gestolen; zij worden vervolgd en bespionneerd door de geheime agenten, die de Nederlandse staat er op na houdt met als doel... discriminatie. Tijdens de bezettingstijd werd men beproefd op vier Arische grootouders. Nu wordt men beproefd op het politieke gehalte van zijn ouders. Daarbij gaat het er niet om of deze ouders met de indringers uit het Oosten tijdens de Hitler-furie gecollaboreerd hebben, wat gegeven de fundamentele menselijke zelfstandigheid en verantwoordelijkheid overigens even onrechtmatig en onbehoorlijk zou zijn. Neen, het criterium is daarbij het linkspolitieke antecedent. Wie tijdens de oorlog uit vrije wil, uitsluitend uit ambitieuze overwegingen met de Hitler-barbaren en hun vertegenwoordigers politiek wilde collaboreren, kan blijkens de ervaring rustig Minister-President worden. Daar kraait geen haan naar. Eventuele critiek gaat in de doofpot door deze eenvoudig dood te zwijgen. De tijd heelt alle wonden. Er zijn allerlei methoden in allerlei verband om critiek weg te rangeren en tijd te winnen.
Blijkens artikel 5 van de grondwet is elke Nederlander tot elke landsbediening benoembaar. Ruim 16 jaar geleden is de Nederlandse staat toegetreden tot het Verdrag van Rome. Daarbij heeft de Nederlandse overheid zich verplicht, allerlei fundamentele mensenrechten, zoals onder andere die gewaarborgd in artikel 5 van onze grondwet te eerbiedigen. Artikel 5 is een leugen en de betreffende bepalingen van het Verdrag van Rome zijn leugens. Deze beschuldiging wordt hier zonder enige reserve uitgesproken. Trouwens deze beschuldiging is reeds publiekelijk geuit met het verzoek aan de anonieme verantwoordelijken althans de morele moed op te brengen zich te ontmaskeren en de openlijke strijd tegen deze beschuldiging aan te binden. De helden hebben in alle talen gezwegen en in stilte hun misdaad tegen onschuldigen gecontinueerd. Stiekum, anoniem, verborgen. De laffe

broodrovers, de van moed gespeende organisatoren van de roof op de rechten van de mens, oefenen hun onwaardige beroep uit onder de corporatieve zegen van de Nederlandse Grondwet, het Nederlandse Parlement en de Nederlandse Regering.

De activiteiten van de agenten van de Binnenlandse Veiligheidsdienst zijn antigrondwettelijk, want in strijd met de grondwet. Zij zijn onredelijk, want in strijd met de Rede, zij zijn on-Nederlands, want in strijd met de vaderlandse traditie. Zij zijn onzedelijk, want in strijd met de heersende zeden. De Binnenlandse Veiligheidsdienst penetreert allerlei bedrijven en overheidsdiensten; haar ambitieuse agenten en medewerkers in incidenteel verband spionneren en vervolgen allen, die verdacht worden van linkse sympathieën. Ministeriële geruststellingen in het openbaar geuit blijken kant noch wal te raken en worden onmiddellijk door averechtse praktijken van de dienst weerlegd. Deze feitelijke logenstraffingen van het ministeriële woord wijzen niet op ministeriële leugens, maar op een zodanige verzelfstandiging van het genoemde instituut, dat dit zich aan ministeriële en parlementaire controle onttrekt. De BVD wordt daarmee een (fascistische) staat in de staat.

Mijn persoonlijke ervaring is, dat de gemiddelde Nederlandse burger bij het kennisnemen van het gedrag van de BVD zó onthutst is, dat hij aperte feitelijke gebeurtenissen in twijfel trekt. Hoe kan het anders, wanneer zelfs geschoolde politici en kenners van het Nederlandse staatsrecht blijken in het ongewisse te verkeren over de gedragingen van wat men de Veiligheidsdienst noemt, maar wier wezen in stede van veilig onveilig genoemd dient te worden. Er zijn twee negatieve factoren, die evenveel voorwaarden vormen voor de machtspositie van de BVD, namelijk angst en onwetendheid. Men is bang voor de BVD. Openhartigheid kan een baantje kosten. Het gaat er nu niet om of dit risico een legitiem excuus vertegenwoordigt, dit laatste is namelijk niet het geval. Het gaat om de **feitelijke** invloed, die op de mededeelzaamheid van gewaarwordingen door de georganiseerde angst voor een onzichtbaar en gevaarlijk monster wordt uitgeoefend. Wie op dit terrein ervaring heeft, weet, dat men terugdeinst voor publicatie van wat men beleefd heeft. De consequenties van de BVD reiken veel verder dan haar toevallige

slachtoffers. Angst is levensgevaarlijk voor ons democratisch bestel. Men hoede zich voor geringschatting. Een stelselmatige ondermijning van de 'frank en vrij' levende staatsburger is identiek met een ondermijning van de voornaamste pijler van de democratie, die geschraagd wordt door de zich in de staat vrij wetende burger. Daarom vormt de BVD niet slechts een gevaar voor de vrijheid en rechten van de burgerij, maar is zij bovendien staatsgevaarlijk.
Dit laatste wordt geaccentueerd door de mentaliteit van het Hoofd van de BVD. De man is politiek ongenuanceerd. Hij scheert allerlei politieke richtingen over één kam en vertoont een angstig gebrek aan onderscheidingsvermogen. Uit zijn wijze van redeneren blijkt, dat de man niet slechts niet-principiëel-democraat genoemd kan worden, maar uitgesproken anti-democratisch is. Bovendien is hij een aperte leugenaar. Ik ben van oordeel, dat men niemand de gelegenheid moet ontnemen, zichzelf te compromitteren. Het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers heeft niet slechts een gedocumenteerd betoog aan het politieke-antecedenten onderzoek gewijd (tot stand gekomen door een Commissie uit zijn midden), het heeft bovendien het verweer van de Heer Sinninghe Damsté, de chef van de BVD publiek gemaakt. Voor het zelfdémasqué mag men het Hoofd van de BVD dankbaar zijn. De lezer zal in de loop van dit geschrift kennis kunnen nemen van de zeer 'unheimische' opvattingen van deze man.

De BVD vertoont een gedegenereerde bureaucratische gesteldheid. Dit is hier, trouwens in overeenstemming met het voorafgaande, bewerend gezegd. Bewerend, dat wil zeggen de stelling moet nog waargemaakt worden, wat trouwens evenzeer voor de andere opmerkingen in deze inleiding geldt. Zowel de angst als de onwetendheid, wat de BVD aangaat, dient te worden bestreden. De BVD-gifmengers, om het Nietzscheaanse woord in een iets ander verband te gebruiken, dreigen onze samenleving onbewoonbaar te maken. Onwetendheid bestrijdt men door publiciteit, angst door mobilisatie van de publieke opinie ten behoeve van de schepping van reële garanties voor de menselijke onaantastbaarheid. Daaraan ontleent het hier volgende geschrift zijn motivering. Neurenberg behoort niet in Nederland. Opdat Neurenberg uit Nederland verdwijne...

het persoonlijke lot is het algemene lot

Het persoonlijke is algemeen! Ik zou geen vrijheid vinden, mijn persoonlijke belevenissen met de BVD breed uit te meten, indien het individuele, het particuliere probleem niet algemeen, niet maatschappelijk ware. Met de publicatie van mijn persoonlijk lotgeval is het maatschappelijke lotgeval publiek gemaakt. De éénheid van het individuele en het algemene behoort tot de moeilijkste categorieën van de dialectiek. Wij zullen de lezer niet lastig vallen met een wijsgerige ontwikkeling. Laten wij deze éénheid, deze identiteit of wezensgelijkheid het identiteitsprincipe noemen. "Wat gij de minste Mijner broeders gedaan hebt, dat hebt gij Mij gedaan", of anders: de aanranding van de ander is de aanranding van mij of de aanranding van mij is de aanranding van de ander. Want ik **ben** de ander; de ander **is** ik. Het identiteitsprincipe is het beginsel, dat de ander **in**sluit, dat zich onmiddellijk één weet met de ander. Dit in tegenstelling met het abstracte individualisme, dat de ander éénzijdig **uit**sluit.

Het identiteitsprincipe, de onmiddellijke éénheid van het menszijn, is de éénheid op basis van de menselijke geest. Onze éénheid is éénheid des geestes, onze gemeenschap is gemeenschap des geestes. Door deze eenheid kunnen wij met elkaar spreken, kunnen wij elkaar verstaan. Dit elkaar-verstaan, dit spreken is fundamenteel menselijk. Fichte zegt ergens, dat de mens er eerder toe geneigd is zichzelf als een stuk lava op de maan dan als geestelijk te beschouwen. Dit betekent, dat het ruimtelijk-begrensd-zijn, het tastbaar-ding-zijn voor het gewone besef meer voor de hand liggend is dan ons geestelijk-zijn. Het stomme individueel-zijn, dat wij met andere zoogdieren delen, is ons uiterlijk-zijn, ons gescheiden-zijn, het buiten-elkaar-zijn. Dat bij nadenken het individualisme op allerlei tegenstrijdigheden stuit, die het zo veel mogelijk tracht af te weren, verhindert niet, dat deze denktrant met de nodige hardnekkigheid steeds weer het hoofd boven water steekt. Voor deze gedachtegang is de gemeenschap, de samenleving, tyranniek en vijandig. De in afzondering en isolement opgevoede Kaspar Hauser, die slechts in staat is, een onmenselijk gebrul te produceren, is de levende weerlegging van het individualisme. Het klinkt wellicht bevreemdend, maar

niet buiten, doch **in** de samenleving, **in** de gemeenschap kan de individu tot individualiteit komen, kan hij zijn, wie hij is, kan hij spreken, handelen, zich menselijk gedragen. In één woord kan hij zichzelf, kan hij een 'zelf' zijn. Vooraleer dit 'zelf', mitsgaders deszelfs verminking in meer bespiegelende zin ter sprake komt, is het gewenst mijn directe persoonlijke belevenis met de BVD te reproduceren.

Mijn lidmaatschap van de Nederlandse Communistische Partij dateert van 1931, het eindigde in de zomer van 1955 en omspant dus bijna een kwart eeuw. Het heeft geen zin om in het onderhavige verband, mijn conflict met de partij, dat van politieke en zeer principiële aard was, uitvoerig uiteen te zetten. Mede op grond van mijn activiteit in verschillende publieke vertegenwoordigende lichamen heb ik trouwens een min of meer uitvoerige verklaring van mijn uittreden gepubliceerd, die prompt gevolgd is door nog uitvoeriger scheldkanonnades in De Waarheid. Een jaar na mijn uittreden uit de partij, na een voorzichtig aftasten van mijn toenmalige omgeving, voor zover niet-communistisch en niet-excommunistisch, maakte de BVD met mij contact. Meer dan bij informaties over de activiteit van de Communistische Partij in het binnenland was de veiligheidsdienst, om overigens begrijpelijke redenen, geïnteresseerd bij inlichtingen over mijn internationale communistische contacten. Deze inlichtingen heb ik destijds botweg geweigerd. Ofschoon ik destijds in financieel moeilijke omstandigheden verkeerde, ofschoon mij een onbekommerd toekomstig bestaan beloofd werd, persisteerde ik bij mijn weigerende houding.
Met de vermelding van dit laatste beoog ik geen persoonlijke apologie. Ik geloof, dat elk normaal mens, die zo kersvers afscheid genomen heeft van Stalin en het Stalinisme, overeenkomstig zou hebben gehandeld.
De afrekening met het Stalinisme, die natuurlijk gestimuleerd is door de ontluistering van Stalin, kan, wil deze principieel zijn, niet stilhouden bij Stalin. Stalin is de uiterste consequentie van de verzelfstandigde politieke doelmatigheid. Deze doelmatigheid, die geschiedvervalsing, moorden, leugens sanctionneert, steunt op een anthropologisch nihilisme, dat het menselijk subject functionaliseert en de menselijke vrijheid mitsgaders het geweten, de verantwoordelijkheid etcetera verminkt tot een burgerlijk vooroordeel. Niet het geweten, maar de verzelfstandigde

politieke doelmatigheid blijkt de fetisch, waarvoor ongemotiveerde offers door de moderne wilde, door de moderne onbeschaafde, gebracht worden.
Het destalinisatieproces moge tijdelijke retardaties vertonen, de rebellie van de concrete mens, die beledigd, geschonden, aangerand is door de sfeer van bizantinisme, serviliteit en aanbrengerij, heeft een permanent karakter. Wie goed oplet proeft deze rebellie voortdurend in de geschriften van de oudere generatie van communisten. Daarom waag ik de stelling, dat met name onder deze generatie van oudere communisten en excommunisten betrouwbaarder democraten te vinden zijn, dan onder hen, die niet de hel van de uiterst gecentraliseerde partij-machine aan den lijve ondervonden hebben. Deze rebellie, die eigenlijk een rebellie van het geweten is, moet onvermijdelijk leiden tot verdergaande politieke democratisering van de maatschappelijke verhoudingen. Dit entre parenthèses.

Ik ben mij ervan bewust, met het probleem van het geweten een gecompliceerde problematiek aan te roeren. Ten eerste kan het geweten een bron van sofismen en dus van on-zedelijkheid zijn; ten tweede kan een ongelimiteerd respecteren van het onbepaalde geweten van dit laatste inderdaad een fetisch maken (in dit opzicht is de communistische gedachtegang gerechtvaardigd) en elke vooruitgang van de gemeenschap blokkeren. Daarom behoeft het eerbiedigen van het geweten een concrete beoordeling. Wat hiervan ook zij, in mijn persoonlijke situatie van tien jaar geleden, onmiddellijk na de politieke ontgoocheling, had men zeer zeker na mijn eerste weigeringen moeten begrijpen, dat nagenoeg alle middelen om mededelingen over gebeurtenissen en mensen te ontfutselen, zouden afstuiten op een geweten, dat na zijn communistische kwetsing 'gewetensvoller' zou reageren dan zonder deze ervaring. Omdat ik van de herhaalde impertinente bezoeken door de BVD, die steeds gevolgd werden door evenveel pertinente weigeringen mijnerzijds tenslotte genoeg begon te krijgen heb ik mij tot de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken gewend met een schrijven, dat ik hier herhaal, omdat de geest van deze brief geheel correspondeert met de gedachten, die zoëven ontvouwd zijn.
Ik schreef:

Excellentie,
Sedert enige tijd doet de tot uw Departement behorende Veiligheidsdienst een beroep op mij, mededelingen te doen van mijn gedrag tijdens mijn politieke verleden. Op gewetensgronden heb ik herhaaldelijk geweigerd, dit verzoek te beantwoorden.
Met respect voor de ijver, waarmee de functionaris van gemelde dienst zijn taak tracht te verrichten, ben ik van oordeel, dat er grenzen zijn aan de rechtmatigheid, mij voortdurend lastig te vallen.
Mijn breuk met het communisme en de publicatie hiervan was — in alle oprechtheid — het product van een 'rebellie van het geweten', waaraan een grote innerlijke strijd is voorafgegaan.
Ik hoop, dat erkenning van de integriteit van dit zelfde geweten voor Uwe Excellentie aanleiding zal zijn, de Veiligheidsdienst te verzoeken, mij in de toekomst met rust te laten, opdat ik in vrije zelfstandigheid mijn gedrag zal kunnen bepalen.
Met verschuldigde eerbied,
J. van Santen

Het verzoek in de brief is (althans tijdelijk!) gehonoreerd. Verschillende jaren heeft men mij met rust gelaten. Plotseling werd één van mijn voormalige politieke vrienden onder druk gezet. De brave man had eens voor mij als tussenpersoon gefungeerd, zonder principieel in enige kwestie, die mij regardeerde, betrokken te zijn geweest. De man had een overheidsbaan en al spoedig had men de gevoelige snaar getroffen. Hij was kwetsbaar en er werd, uiteraard in vage bewoordingen, gezinspeeld op het mogelijke verlies van het baantje. Op een heel ingewikkelde manier werd ik erbij betrokken. Nu werd ik van meerdere kanten onder druk gezet in het economische belang van de betroffene. Mijn reactie was, dat hier een nagenoeg neutrale figuur in het geding was, dat ik bereid was, één en ander schriftelijk te verklaren en het aperte verzoek, mij nu eens precies en omschreven mee te delen, of men een ontslag via mijn weigering mededelingen aan de BVD te doen, zou bewerkstelligen.

Ik voegde eraan toe, dat ik in dat geval stappen zou ondernemen, die uiterst onaangenaam voor de BVD zouden zijn. Bij mijn weten heeft men de man verder met rust gelaten.

Nadien ben ik door de BVD-Heren ongemoeid gelaten. Maar ik heb er een behoorlijke prijs voor moeten betalen. De houding van Judas Escarioth is ook onder een Christelijk regime onder een Christelijke Minister van Binnenlandse Zaken lucratiever dan integriteit. Ik ben gedegradeerd tot een outcast, beroofd van grondwettelijke rechten, van persoonlijke garanties ondanks alle plechtstatige verzekeringen van de hoogste gezagsdragers. Met alle communisten, ex-communisten, 'communistisch-angehauchten', pacifistische socialisten, radicale sociaal-democraten deel ik het niet-benijdenswaardige voorrecht, niet-benoembaar te zijn in overheidsdienst en in de grote ondernemingen, die over een BVD spionnage-apparaat beschikken.
Men kan van de zijde van de gezagsdragers met de ogen knipperen, plechtstatige verzekeringen slaken, eden tot handhaving van de grondwet afleggen, de huichelaars, leugenaars en meinedigen lappen hun beloften aan hun laars en conformeren zich aan de directieven van de BVD, die zo langzamerhand een eigen staat is geworden. Ik spreek deze beschuldiging zonder reserve uit, zoals ik dat reeds meer publiekelijk uitgesproken heb. Ik zou het zelfs hogelijk op prijs stellen indien de Officier van Justitie een vervolging tegen mij zou willen instellen terzake van belediging van de gezagsdragers. Zoals ik het op prijs zou stellen indien één van de Heren de moed opbracht, mijn standpunt publiekelijk te bestrijden. De rovers van recht en brood, de laffe dieven van gegarandeerde rechten en vrijheden verbergen zich onmiddellijk in het duister, zodra belichting van hun onzedelijk gedrag dreigt.
Toen ik een tiental jaren geleden aan het Gewestelijk Arbeidsbureau mededeelde, dat ik een functie bij de overheid ambiëerde, heeft men gelachen. Ik als voormalig communist moest toch weten, dat Overheidsbaantjes voor mij 'gesperrt' waren. De situatie is een publiek geheim en wordt niettemin plechtstatig ontkend. Suys zegt ergens: "De fraze is het gebrek aan ernst, dat zich als ernst uitgeeft". De fraze wordt dus geëtaleerd als ernst, alsof de frazeur zichzelf au sérieux neemt, maar is in wezen een gecamoufleerde leugen. Het is een merkwaardige

gewaarwording, het frazenspel tussen twee frazeurs mee te maken. De twee partijen weten, dat zij liegen, dat zij frazes lanceren en poseren niettemin als serieuze debaters. Persoonlijk heb ik in het parlement het frazeologisch debat qualitate qua herhaaldelijk gadeslagen en aangehoord. Domela Nieuwenhuis zei reeds, dat het woord 'parlement" opgebouwd is uit de twee werkwoorden 'parler' en 'mentir', oftewel spreken en liegen. Er is 'something rotten in society'; nu wordt de fraze, de functionele leugen nuttig en actueel. Met dat al wordt dus een fundamenteel menselijk recht, een oneindig te noemen recht mir nichts dir nichts bijna dagelijks met voeten getreden, terwijl er nauwelijks iemand is, die er zich over bekommert. De officiële rechtshoeders in de allereerste plaats niet. Men verkiest de zalige gemoedsrust van de gewetenloosheid boven de onrust, de problematiek die het gestoorde geweten teweegbrengt.

Ik kom nu tot een gebeurtenis, waarop ik in de Inleiding al doelde, toen ik zei, dat de Nederlandse man in the street zo onthutst is bij het kennisnemen van het gedrag van de BVD dat hij zelfs feitelijke gebeurtenissen betwijfelt. Nog steeds, wanneer ik aan de mensonwaardige gedragingen van de door de BVD geïnspireerde en geïnfecteerde figuren denk, moet ik mezelf geweld aan doen om te oordelen, zonder de adjectiva te gebruiken, die in de bezettingstijd gebruikt werden bij de beoordeling van de onderwereld, die zich destijds breed maakte en... de wereld regeerde. Want... ik spreek het onomwonden uit: wij hebben te maken met een onderwereld vol misdadigerspraktijken, wier bevolking wellicht keurig gekleed gaat en dito huizen bewoont, maar die ontbloot zijn van de zedelijke scrupules, die tot het mens-zijn behoren. Hier is een sfeer van fundamentele omkoopbaarheid, van zedelijke corruptie, waarvan ik walg. Achter de fatsoenlijke burgerman, de conformistische gereglementeerde nette burger, achter deze voorgevel van netheid verbergt zich een ordinaire, profiterende bandiet, die het honorarium van zijn verraad zonder wroeging toucheert, die onbewogen blijft bij de aanranding van onschuldigen. Dit zoogdierendom neemt een gepriviligiëerde positie in, beveiligd door een ondoordringbare muur door een gezapig, tevreden parlement en dito regering, die elkaar hoogstens zo nu en frazeologisch te lijf gaan, dat wil zeggen elkaar niet au sérieux nemend.
Wat ik na vijf jaar bezetting, na vijf jaar schending van rechten voorlopig

niet voor mogelijk zou hebben gehouden, reproduceert zich vandaag. Volslagen onschuldigen worden moreel getrapt en geslagen, tot outcast gereduceerd door een stel gecorrumpeerde, wandelende resultaat-rekeningen. Dit is de feitelijke status, waarmee ik geconfronteerd ben en die via doofpotmethoden, tijdrekkerij op de bekende manier weggeran-geerd wordt. Een parlement met de benaderende stijl van de Kroll-opera, dat levendig pleegt te worden, wanneer er petroleum- en aardgasbelangen in het geding zijn of bij een bruiloft (met een medeplichtige aan het Hitler-regime) in een stad, die 100 000 onschuldige slachtoffers telt, maar dat voorts de slaap der onschuldigen slaapt. Een regering met functionarissen, die niet weten, wat zij beweren, wanneer zij de goegemeente rust insmoezen en hun opium-verhalen houden, dat niemand bevreesd behoeft te zijn voor 'de lijsten van de BVD'.
Het opium-verhaal is er niet alleen naast, de werkelijkheid is veel erger dan de zogenaamde suggestie, die weggesust wordt. Trouwens, zoals wij zullen zien: de regeringsnarcotiseurs weten in hun apologetische ijver waarschijnlijk nauwelijks, waarover zij spreken. Toen ik de gebeurtenis, die ik straks zal vermelden publiek maakte, heeft geen enkele regerings-functionaris een vin verroerd. Onder het motto: 'Blijf zitten, waar je zit en verroer je niet' heeft men gespeculeerd op het bekende doofpotresultaat via tijdwinst. Van regeringszijde heeft niemand mij uitgenodigd met het verzoek tot nadere toelichting. En over de parlementaire 'activiteit' hoop ik straks een boekje open te doen.

Terwijl de Minister beweert, dat niemand bang behoeft te zijn, zelfs degene niet, die op republikeinse lijsten tekent, zelfs hij niet, die spandoeken ontvouwt, gaat de BVD haar BVD-gang en mishandelt niet alleen hen, die tekenen, demonstreren etcetera, maar zelfs degeen, die niet demonstreert, die slechts de grote levensfout begaat, zich een voorouder aan te meten, die in oudere bewoordingen niet-Arisch is en in moderne termen een links-politiek verleden heeft. Tot in welk geslacht de zonden der vaderen gestraft zullen worden, weet ik niet, maar de Oud-testamentische wraak op onschuldigen is nòch voor Hitler, nòch voor de leiding van de BVD of hoe de moderne opvolgers des Heren Hitler mogen heten voor dovemansoren geweest. Wij leven in een gerevisioneerd Hitleriaans tijdperk. De discriminatie-wetten zijn zo al

niet als wet, dan toch als hypocriete bepaling, als clandestiene doelstelling gehandhaafd. Als je vader een links-politiek verleden heeft (en dat in de ruime zin!) zelfs wanneer je zelf part nòch deel aan dat verleden hebt, dan staat er op elk overheidsbaantje: 'verboden toegang'. Met een variant op Malthus: 'Aan de tafel van de overheid is voor u niet gedekt'. Het vette der aarde blijft gereserveerd voor conformisten. Sedert Christus is er wat betreft de verdeling van het inkomen slechts weinig veranderd. De beroepsrevolutionairen van vroeger (een specimen, dat niet meer bestaat!) blijven de verstotenen. Inclusief hun nageslacht.

Mijn dochter wordt ontslagen uit overheidsdienst op grond van de politieke antecedenten van haar vader. Het is gebeurd en ik heb de onomstotelijke bewijzen van deze gebeurtenissen. Er valt niet meer te liegen, met de ogen te knipperen, stiekum te doen. Ik herhaal: ik heb de onomstotelijke bewijzen, dat onschuldigen uit overheidsdienst geweerd worden op grond van het politieke verleden van één der ouders of beide ouders. 'Al gaat de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel'. Artikel 5 van onze grondwet, volgens hetwelk elke Nederlander tot elke landsbediening benoembaar is, is een leugen. In deze democratische staat, dus met een zichzelf regerende bevolking, zoals het heet, is de hoogste wet, de opperste maatstaf... een leugen. Er is hier dan weliswaar geen geschiedvervalsing, maar er is wel rechtsverkrachting en grondwetvervalsing. We zullen straks zien, dat deze grondwettelijke leugen door niemand minder dan het hoofd van de BVD gelogen wordt. Aan het hoofd van de geheime dienst, die over het lot van tallozen factisch beschikt, staat een bedrieger en een leugenaar. Deze man liegt tegen beter weten in en publiceert openlijk leugens.
Onder deze BVD-leugenaar ressorteren een groot aantal 'Befehl ist Befehl'-figuren. Men ziet: Hitler heeft school gemaakt. Het ontslag van mijn dochter is ondertekend door het Hoofd van de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst te Amsterdam. De naam van de man is destijds in Vrij Nederland openbaar gemaakt. Ik zal zijn naam niet herhalen. Maar de bureaucratische gewetenloosheid van hem die in staat is, een ontslagbrief te ondertekenen onder deze omstandigheden, is onloochenbaar. Deze figuren, die onmiddellijk bereid zijn zichzelf als zelfbepalend uit te schakelen en zich te conformeren aan de meest onzedelijke bevelen

al zijn zij van de hoogste instanties afkomstig, deugen niet voor de topposities, waarin zij geplaatst zijn. De geschiedenis van 1940-1945 herhaalt zich. De één doet het voor zijn gezin, de ander voor zijn baantje, een derde om zogenaamd erger te voorkomen. Geen van deze lieden geeft er zich rekenschap van, dat géén van deze argumenten steekhoudend is voor het schepsel, dat zich met een onafhankelijk, autonoom geweten toegerust, mens noemt. Geen van deze 'Befehl ist Befehl'-ridders geeft er zich rekenschap van, dat hij zich tot éénzijdig zoogdier degradeert met dit economische argument. Karakterloosheid schept karakterloosheid. De penetratie van deze mentaliteit moet bestreden worden.

Ik heb bij deze GGD in Amsterdam één man met karakter ontmoet; de arts-bacterioloog, die mijn dochter vertelde, waarom zij ontslagen is en die zijn afkeer van deze methodiek niet verheimelijkte, ook niet tegenover mij, ook niet in het bijzijn van derden. Bij voorbaat wijs ik erop, dat de chef van de GGD te Amsterdam noch diens opdrachtgevers zich kunnen beroepen op staatsgevaarlijke risico's. Mijn dochter was aspirant-laborante op het Bacteriologisch-Serologisch laboratorium van de afdeling Volksgezondheid, haar werk beperkte zich tot het onderzoek naar besmetting via de zogenaamde Wasserman-reacties. Enige maanden vóór haar ontslag soebatte haar directe chef haar niet te vertrekken, maar te blijven, omdat zij nauwelijks gemist kon worden. Ofschoon een voortzetting van haar werk tegen haar belang en haar verdere doelstelling indruiste is zij gebleven. De beloning is de wandaad geweest, waarvan ik zoëven gewag maakte. Excusez du mot. Ik kan deze walgelijke houding niet anders karakteriseren. De gemeente Amsterdam als werkgeefster heeft zich onder volkomen vrije omstandigheden een platvloersheid en karakterloosheid veroorloofd, voor welker weerga men moet diepen uit het bekende verleden van de Hitler-bezetting. Het arme kind, dat voor een 'habbekrats' (minder dan *f* 300,- per maand bruto) van de vroege ochtend tot de late avond haar plicht deed op een wijze, die door directe chefs gewaardeerd werd, dat uit sociale overwegingen haar werk voortzette, terwijl zij wilde gaan studeren en daarmee een vol jaar opofferde, heeft de trap achteraf gekregen. Men noemt dat 'stank voor dank'. De houding is ook de gemeente Amsterdam onwaardig. Als hoofd van een dergelijke gemeente, als Burgemeester, als gemeenteraad

zou ik niet rusten, voor ik de zaak had uitgezocht en de gedupeerde op een fatsoenlijke manier recht had doen wedervaren.
Als bijlage vermeld ik aan het eind van dit geschrift de stukken, die betrekking hebben op het ontslag van mijn dochter.
Het andere slachtoffer van de zonden zijns vaders is mijn zoon. De jongen verbleef in een internaat in de buurt van Groningen. Aan het internaat zijn enkele surveillanten verbonden, die het huiswerk van de jongens controleren, hen helpen etcetera. Eén van de surveillanten had opdracht van de BVD, zoals hij vertelde, de jongen te controleren en over zijn communistische (!) gedrag en beschouwingswijze te rapporteren. De man, die de discriminatie doorzag, walgde bij deze ontdekking zo van zijn opdracht, dat hij besloot mijn zoon te waarschuwen. Hij beloofde een objectief rapport, maar alarmeerde de jongen, omdat de waakzaamheid van de BVD een zeer negatieve invloed op zijn toekomst zou kunnen hebben. De bedoelde surveillant behoort waarschijnlijk tot de incidentele medewerkers van de BVD. Het instituut is niet nieuw. Ik herinner me in de vóóroorlogse periode, toen de spionnage van politie-zijde veel dilettantischer was, dat met name in de Rotterdamse haven verschillende zogenaamde politie-spionnen rondliepen, die rapporteerden over communistische arbeiders. Dit 'bij-baantje' leverde dan enkele guldens per week op. Voorzover de betrokkenen werkloos waren en ondersteund werden, werd de fooi niet van de steun afgetrokken. Een uitzonderingspositie, vergeleken bij de ongelukkigen, die achterhaald werden, wanneer zij als ondersteunden iets extra's verdienden. In zo'n geval volgde ten eerste 'strafsteun' en ten tweede een intensievere controle van de betrokkene.
De officiële ministeriële geruststelling voor de volksvertegenwoordiging in het voorjaar van 1966 is onmiddellijk feitelijk weerlegd. Niet zodra was het woord uitgesproken, dat men niets te vrezen zou hebben, of mijn zoon komt met de mededeling, dat er tegen hem en zijn milieu door de Internaatsleiding gewaarschuwd is, omdat zijn milieu communistisch geïnfecteerd zou zijn. Een vriendje, die tijdens een vacantie bij hem zou logeren, werd omstandig geattendeerd op het gevaar van een bezoek aan een communistische familie.
De gebeurtenis was voor mij aanleiding de vaste commissie voor de BVD van de Tweede Kamer te informeren. Op 4 juni 1966 schreef ik o.a.

"Ondanks de plechtstatige mededelingen van de Minister, dat men niets te vrezen zou hebben en dat met name de angst om op een 'BVD-lijst' te worden vermeld (naar aanleiding van het geval Remmerswaal) onnodig is, is mij nu weer ter ore gekomen, dat mijn zoon nog steeds onder controle van de BVD staat. De jongen heeft zich nog nooit aan enige politieke activiteit, laat staan subversieve acties bezondigd. Zijn vroegere indruk, dat hij met rust gelaten wordt door de BVD is dus onjuist".
De vaste commissie van de Tweede Kamer voor de BVD, die bestaat uit de fractievoorzitters van de grote partijen, had zich namelijk reeds in november 1965 naar aanleiding van publicaties over mijn ervaringen met mij in verbinding gesteld. Half februari 1966 had ik een bespreking met de commissie in Den Haag. Van deze bespreking is een uitvoerig verslag gemaakt. Eind mei vroeg men mij nog om een kleine technische bijzonderheid in verband met het verslag. Begin juni reageerde ik en eind juni ontving ik de mededeling, dat het verslag en de correspondentie naar de Minister van Binnenlandse Zaken met het verzoek tot inlichtingen waren toegezonden. Sedertdien heb ik geen woord meer gehoord.
Men kan toch niet zeggen, dat ik mijn ziel niet in lijdzaamheid bezeten heb. De BVD werkt sneller dan de parlementaire machine.
Ik kom nu tot een korte toelichting bij wat ik in het begin van dit hoofdstuk beloofd heb, namelijk het menselijke 'zelf'. Het wezen van dit 'zelf' is de zelfbepaling. Dit is tevens het wezen van de vrijheid, omdat het bepaald-worden een vreemde determinant vóóronderstelt. In het laatste geval ben ik on-vrij, omdat de vreemde bepalende factor mij dirigeert en dwingt tot een gedrag, dat niet van mijzelf is. Dit 'zelf' heeft de overheid te respecteren. De vrijheidsrechten van de Westerse samenleving, hoe gebrekkig deze ook voor de dag komen, wortelen in de erkenning van het 'zelf'. De erkenning van het zelf door een ander 'zelf' is door mij het identiteitsprincipe genoemd. De overheid heeft mij als 'zelf' te erkennen, evenals mijn buurman, die voor mij een ander 'zelf' is. Ik heb dus ook mijn buurman als zodanig te erkennen. Sterker: slechts op voorwaarde, dat ik mijn buurman als 'zelf' erken, hem als 'zelf' respecteer, ben ik zelf als 'zelf' erkend, ben ik respectabel. Wie dus het 'zelf' van de ander negeert, heft daarmee zichzelf als 'zelf' op, vernietigt zijn zelfrespect, randt daarmee zichzelf aan.

Artikel 5 van de grondwet wortelt in de massale gedachte, die voor de menigte slechts sluimerend en nevelig blijft, dat het beginsel van onze burgerlijke maatschappij respect voor het algemene zelf en derhalve zelfrespect is. Immers artikel 5 van de grondwet is de formulering van de vrijheid tot zelfbepaling van de mens. Voorzover de mens in de keuze van zijn arbeid vrij heeft te zijn, dient de overheid deze mogelijkheid van kiezen zoveel mogelijk te concretiseren en dus de arbeid binnen de sfeer van de overheidsactiviteit aan ieder te garanderen.
Wie dit laatste niet eerbiedigt, eerbiedigt niet het 'zelf' van zijn naaste, ontkent het respect voor zijn naaste en dus zijn 'zelfrespect'. Daarom heb ik het recht, deze van zelfrespect gespeende lieden, de initiatiefnemers tot ontslag van mijn dochter, de 'Befehl ist Befehl'-paladijnen te beledigen. Wie voor zichzelf geen eerbied blijkt op te brengen, kan toch niet verwachten, dat een ander zulks zal doen. Beide groepen, initiatiefnemers en technische uitvoerders, commandanten en loopjongens zijn respectloos door eigen gedrag. Bij voorbaat poneer ik, dat ik dat recht niet omgekeerd aan deze figuren toeken en dat ik bij eventuele polemische beledigingen niet zal aarzelen een aanklacht bij de Officier van Justitie in te dienen.
Ik ben beroofd van mijn vrijheid tot arbeid, van het fundamenteel menselijk recht, dat mij door de Nederlandse wetgever is toegekend. Niet alleen ik, maar ook mijn nageslacht is daarvan beroofd. Door het overheidsgedrag ben ik genoodzaakt, mijn brood te verdienen in een beroepssfeer, die contrair aan mijn aspiraties is. Mijn 'zelf' is dank zij de diefstal van mijn grondwettelijk recht geschonden. Ik heb deze ongehoorde wandaad aan den lijve ondervonden. In wezen is deze daad erger dan de broodroof, die in beginsel geliëerd is aan de willekeurige, anti-grondwettelijke ontslaggeverij en aan de 'Sperre' van landsbediening. Het 'zelf' is namelijk oneindig, juist omdat het zelfbepaling, vrijheid is. Bepalen is 'af-palen', begrenzen. Wie zichzelf bepaalt, dus zichzelf begrenst, is juist omdat het zelf-begrenzing is, boven eigen grens uit. Slechts wie door een ander bepaald en begrensd wordt, is wezenlijk begrensd en eindig. Daarom zijn de subjectieve vrijheidsrechten, zoals gewetensvrijheid, vrijheid van denken, vrijheid van arbeid etcetera oneindig. De aanranding in deze sfeer is identiek met de verminking van het subject. Daarentegen is broodroof, hoe laf en minderwaardig ook,

minder ernstig, omdat deze zich in de eindige sfeer voltrekt. Ik oordeel niet als de maatschappelijk gearriveerde, die vanuit zijn quasi-hoogte hautain en verachtelijk neerkijkt op het aardse slijk en de economische belangetjes. Ik heb waarachtig genoeg armoede en zorgen in mijn leven gehad om me de verschrikkelijke en schrijnende belediging, die in het menselijke stoffelijke tekort zetelt, te realiseren. En toch verzinkt het laatste in het niet, vergeleken bij de menselijke aanranding in de sfeer van de oneindige subjectieve rechten.
Hoger dan het oneindige subjectieve recht, is het recht van de staat. Terwille van een evenwichtige beoordeling dient erkend, dat er allerlei situaties kunnen zijn, waarbij de staat de plicht heeft, zich te beveiligen tegen subversieve activiteiten van binnen en tegen bedreigingen van buiten. Daaraan ontleent ook de BVD haar bestaansrecht. Maar juist omdat de staat eerst waarlijk staat is, indien geschraagd door de erkenning van de subjectieve vrijheden en rechten, is de BVD onder de bestaande voorwaarden en de bestaande leiding gevaarlijk voor de staat. Wanneer politiek volslagen indifferente en neutrale beroepen taboe worden voor allerlei staatsburgers, wanneer aan allerlei leden van de staat hun burgerrechten in het geheim gehouden worden, wanneer dit proces een cumulatief karakter aanneemt, dan worden de grondslagen van de staat, die wortelen in de vrijheid van de burger, ondermijnd. De BVD heeft belang bij angstige kleinburgers, bij byzantinisme, verraad, serviele onderdanigheid. De staat bij een diametraal tegengestelde mentaliteit. Daarom moet de staat deze dienst beteugelen, controleren en de richtlijnen van de BVD publiek maken. Onder de heersende omstandigheden is de BVD staatsgevaarlijk. "De kleinste Hollander is nog een staatsburger vergeleken bij de grootste Duitser", schreef Marx, toen hij bij zijn oom Philips in Zaltbommel op bezoek was. Hij had bij het neerschrijven van deze woorden Der Untertan van Heinrich Mann nog niet kunnen lezen. Duitsland is aan Hitler ten gronde gegaan door de ontmanning van de Duitse staatsburger. Daarom was Hitler staatsgevaarlijk en daarom is de BVD gevaarlijk voor de staat. Hoe gevaarlijk moge blijken uit de gedachten van de hoogste chef van deze dienst.

Naschrift. Eerste gedeelte van een publikatie over de BVD die in de loop van dit jaar in de boekhandel zal uitkomen. **vS**

E.Zürcher

de 'proletarische culturele revolutie'

Aanvulling op E.Zürcher — 'Transformatie en traditie' in het Chinanummer van De Nieuwe Stem, juni-juli 1966 (een aangevulde herdruk van deze aflevering is in voorbereiding)

De onderstaande opmerkingen zijn bedoeld als voorlopige aanvulling bij een artikel, dat zonder die appendix misschien nu al een antiquarische indruk zou maken. De snelle verandering van de situatie in China, die een artikel al verouderd maakt op het moment van publikatie, zou een waarschuwing moeten zijn voor de lezer om ook het volgende overzichtje niet te serieus op te vatten, te meer omdat de massa-actie nog in volle gang is. Dat ik het toch geschreven heb komt, omdat ik geloof dat wij niet zozeer met een werkelijk nieuwe ontwikkeling te maken hebben, maar veeleer met een explosieve verheviging van bepaalde, al lang werkzame processen.
De situatie is ingewikkeld en onoverzichtelijk, omdat zoveel ontwikkelingslijnen erin samenkomen: de felle actie tegen vooraanstaande kaders met 'bourgeois-' of 'revisionistische' neigingen, bepaalde verschuivingen in de hoogste partij-regionen, de val van Lioe Sjau-tj'i en de opkomst van Lin Piau, de onvoorstelbare cultus van Mau Tse-toeng en zijn werken, de vorming van de Rode Garde als stoottroep van de revolutie, enzovoort. Een dergelijk complex deed zich ook voor bij de vorige 'explosie', de Grote Sprong Voorwaarts van 1957-1958, die in bepaalde opzichten (zoals het nadrukkelijk verwerpen van buitenlandse voorbeelden en de actie tegen academische specialisten) leek op de huidige campagne. Ook toen was er sprake van een plotselinge verheviging van al enige jaren bestaande processen, en ook toen sloeg China op spectaculaire wijze een eigen weg in die het van het Russische voorbeeld verwijderde. De excessen van 1958 lijken althans in hevigheid op die van 1966.
En als de autoriteiten in Peking nu de Culturele Revolutie beschrijven als een 'tweede Grote Sprong Voorwaarts', dan kan dat voor ons een indicatie zijn. Misschien is dat meer dan een holle leuze.
Is de tweede Grote Sprong de bezegeling van de breuk met het post-Stalinistische Rusland, zoals de eerste inleiding tot die breuk vormde? Ik geloof inderdaad dat de huidige campagne in de eerste plaats een reactie is op het negatieve Russische voorbeeld: een ontlading van

interne spanningen die op zichzelf al lang waarneembaar waren, maar waarbij de ontsteking van buiten komt.
Eén van die spanningen hangt samen met de bijzondere positie van de oudere generatie van specialisten op velerlei gebied in de stedelijke sector. Mede dank zij hun steun is het bewind aan de macht gekomen, en heeft het zich tot heden kunnen handhaven. Die steun dateert van de jaren vóór 1949, toen een groot deel van de ontwikkelde stedelijke bevolking, gefrustreerd door de corruptie en incompetentie van het Kuomintang-bewind, een zekere sympathie voelde voor de Communisten; ook na de machtsovername waren zeer vele leden van de 'progressieve intelligentsia' en 'nationale bourgeoisie' bereid om mee te werken, zonder overigens zelf communist of partijlid te worden. In die periode — en tot in zeer recente tijd — was die samenwerking absoluut noodzakelijk — men kan geen land regeren zonder te steunen op een zeer uitgebreid corps met administratieve, zakelijke, financiële en andere ervaring, en evenmin zonder de medewerking van schrijvers, acteurs en beeldende kunstenaars. Een sleutelpositie werd natuurlijk ingenomen door universiteiten, hogescholen en andere opleidingsinstituten, die aanvankelijk doordraaiden met de oude staven, onder het politiek competente maar wetenschappelijk onbekwame toezicht van de partij. Vandaar een grote geneigdheid om samen te werken met allerlei ook niet-communistische figuren en groepen — en het toekennen van dikwijls heel opmerkelijke materiële voorrechten aan die specialisten, die men nu eenmaal niet missen kon. Samenwerking en bevoorrechting dus — maar met groepen die tegelijkertijd diep gewantrouwd werden wegens hun bourgeoismentaliteit, hun Westerse opleiding, hun verdachte overzeese relaties. En in de allerlaatste tijd geldt dat niet alleen voor specialisten met Amerikaanse of West-Europese achtergrond, maar ook voor die talloze specialisten die Russische achtergronden en connecties hebben en die dus momenteel vervolgd worden wegens hun revisionistische neigingen en opvattingen. Die aanval op revisionistische intellectuelen, de 'zogenaamde specialisten die Russische achtergronden en connecties hebben en die dus momenteel vervolgd worden wegens hun revisionistische neigingen en Revolutie. Dergelijke acties zijn er al eerder gehouden — men denke aan de 'anti-Amerika campagne' van 1951 en de buitengewoon scherpe actie 'tegen rechtse elementen' in 1957. Maar in dit geval lijkt mij evident,

dat het verzet tegen de Russische invloed in intellectuele milieus de inspiratie vormt.
Dat levert ook de verklaring voor de volslagen ideologisering van het gehele leven en de cultus van Mau en het rode zakbijbeltje. Misschien is het woord 'bijbeltje' niet zo misplaatst. Niet alleen omdat in China de politieke ideologie religieuze trekken ontwikkelt — zoiets zien we in vele ontwikkelingslanden gebeuren. Maar vooral omdat in Rusland in leidende kringen een proces plaatsvindt, dat men de communistische variant van 'ontkerstening' zou kunnen noemen. De Westeuropese God-is-dood-theologie vindt een merkwaardige parallel in de Russische 'Marx-is-dood-ideologie'. Het is de Chinese leiders niet ontgaan, dat in het post-Stalinistische Rusland een opkomende groep van (onder andere militaire!) 'technocraten' er steeds meer toe neigt, de problemen op grond van specialistische vakkennis pragmatisch op te lossen, zonder daarbij de Leer nog tot leiddraad voor al hun denken en handelen te nemen. Peking ziet hierin een dodelijk gevaar, zowel voor China als voor de wereld. Het stelt daartegenover de **absolute prioriteit van de ideologie** zoals die door Mau Tse-toeng op grond van de Chinese verhoudingen is geformuleerd. Derhalve: een met extreme middelen gevoerde ideologische hervormingscampagne en een tot in het absurde opgevoerde verheerlijking van de figuur en de werken van Mau Tse-toeng. Alweer hetzelfde beeld: beide processen waren al jaren gaande, maar zij zijn verscherpt naarmate de twist met Moskou en de angst voor verburgerlijking in hevigheid toenamen.
De politieke activering van de jongeren dateert van het begin van de Volksrepubliek, en de vorming van de Rode Garde vormt daarvan het hoogtepunt. Sedert 1949 heeft men bewust gebruik gemaakt van de georganiseerde jeugd als middel om de oude orde en de invloed van de oudere generatie te ondermijnen. Maar ook hier nu een verscherping, mede onder invloeden van buiten: de duidelijke ont-ideologisering van de jeugd in Oost-Europa vooral op academisch niveau; de noodzaak om de jongeren (als potentiële recruten) zo militant mogelijk te maken; de behoefte om in deze strijd tegen het 'revisionisme' van de oudere ontwikkelde bovenlaag de jeugd te maken tot een ultra-revolutionair tegenwicht.
Dit alles speelt zich af in een sfeer van toenemend isolement, dat nog

versterkt wordt door het zeer reële en begrijpelijke gevoel van belegerd te zijn, omsingeld door vijandige machten. De dreigende breuk met de Sovjet-Unie, die de dekking van China's duizenden kilometers lange en onverdedigbare noordgrens zou doen wegvallen, is een factor geworden die even zwaar weegt als de Amerikaanse druk van de zeezijde en in Vietnam. Dit isolement en deze 'staat-van-beleg' hebben geleid tot een gevaarlijke inkapseling en tot een versterking van nationalistische sentimenten, dat wil zeggen tot de behoefte om alle vreemde (inclusief Russische!) invloeden uit te bannen en naar eigen wegen te zoeken.
Op ideologisch gebied betekent dat wederom: aanvaarding en verheerlijking van de Leer van Voorzitter Mau als absoluut richtsnoer voor alle denken, spreken, schrijven en handelen, met inbegrip van zulke activiteiten als mijnbouw, sportprestaties, autoreparatie en de verkoop van meloenen. Marx, Engels en Lenin treden terug voor de autochtone, **Chinese** profeet.
Op technisch-wetenschappelijk terrein betekent het: een uitdrukkelijke verwerping van alle technocratie, van professionalisme en de 'geïmporteerde kennis' van 'zogenaamde experts'. Op dit gebied ontwikkelt de beweging haar meest absurde verschijnselen, die overigens precies lijken op wat men tijdens de eerste 'Grote Sprong Voorwaarts' gedaan heet te hebben: ongeletterde arbeiders en boeren worden opgewekt om zonder professionele hulp, slechts gewapend met de werken van Mau, wonderen van techniek en uitvinderschap te verrichten. Traditioneel-Chinees idee: wie op de (ethisch-) juiste manier heeft leren denken, kan alles, en heeft geen gespecialiseerde kennis nodig. Het ideaal, nu zoals in 1957, is een verregaande fusie van functies: men is tegelijk arbeider, boer, soldaat en intellectueel (dat wil zeggen ideologisch geschoold kader met daarnaast, en in de tweede plaats, een zekere specialistische kennis). Voor zo'n fusie zoekt men een concreet model in de eigen, Chinese sfeer. Men vindt dat voorbeeld in het Rode Leger: de grote slagzin luidt 'Laat iedereen leren van het Volks-bevrijdingsleger'. Een teruggrijpen op de traditie van het volksleger, die door Mau zelf in de dertiger jaren geformuleerd is. Hier vinden wij de fusie-gedachte uitgedrukt en in praktijk gebracht: het leger had een drieledige functie (strijdkorps, produktiekorps en politiek propaganda-korps). Dat verklaart de plotselinge en spectaculaire rol van het leger — althans van het ideaal waaraan dat leger zich spiegelt — in de huidige beweging. Het is het ideaal van de

soldaat, die in de gevechtspauze de akker bebouwt, aan de draaibank staat en bovendien de Leer als getraind kader beheerst, en als zodanig staat hij model voor de gehele burgerij. Dat verklaart tevens de militarisering van de Rode Garde, de uitbreiding van de volksmilitie, en de snelle opkomst van Lin Piau als tweede man naast Mau èn als leider van de jeugdbeweging. Lin Piau heeft geen eigen stem — wij staan zeker niet voor een staatsgreep van een militaire junta op z'n Zuid-amerikaans. Hij heeft de militaire ideeën van Mau gepopulariseerd, en hij is waarschijnlijk ook de leider geweest van de reorganisatie van het leger volgens Mau's oude inzichten (afschaffing van rangen en insignes zoals in de guerilla van weleer — alweer een zich afzetten tegen de Russische militaire technocratie, de conceptie van de militair-als-vakman!). Dat alles houdt in: een verschuiving van de macht naar een extreem 'Mau-istische' groep in het Partijbestuur, gekenmerkt door een buiten-gewoon fel verzet tegen Russische invloed, en — zo moeten we helaas constateren — door ideeën die nogal utopistisch aandoen.
Want als deze ontwikkeling aanhoudt, dan is zij zeer onrustbarend — vooral voor de Chinezen zelf. De huidige bewustzijnsvernauwing brengt het gehele proces van modernisering in gevaar; een ontwikkelingsland kan zich nu eenmaal niet de luxe permitteren, zijn kostbare specialisten de laan uit te sturen, of hen door intimidatie het werken onmogelijk te maken. Een lichtpunt is, dat het bewind tot dusverre steeds vrij plooibaar was, en steeds bereid is geweest om stappen terug te doen, wanneer bleek dat men te ver was gegaan. Het heeft China drie jaar gekost om de gevolgen van de eerste Grote Sprong te boven te komen. Het is voor het land te hopen, dat de tweede niet in een nog rampzaliger struikeling zal ontaarden.

6 januari 1967

Gerard J.M.van het Reve

romantiek der rode revolutie

slot **Moskou, Trotzki en Lenin**

Ik zal dus nu mijn eerste zeereis ondernemen: van Stettin naar Petrograd. Mijn medepassagiers komen nu pas aan boord of zijn nog bezig zich te installeren. Zij lijken mij een staalkaart van nationaliteiten en het valt me op hoe hun gezichten veelal zorgelijk staan. Ik ben daar verbaasd over, want ik bevind mezelf in de allerbeste stemming en maak me nergens kopzorg over. Ik ken nog niemand hier aan boord, behalve Gerty Kahn, die ik zoëven vrolijk heb begroet en die ik nu help met het wegslepen van haar koffer. Ze is verbaasd me hier aan te treffen: het was me dus toch nog gelukt een visum te krijgen? Hoe had ik dat voor elkaar gekregen?
'Tja', zeg ik met een gebaar van geheimzinnigheid. Ik kan geen nadere opheldering geven, ik weet immers zelf niet waaraan ik mijn fortuin te danken heb. Terwijl ik nog overweeg of ik zal proberen haar wijs te maken dat ik zonder papieren en als blinde passagier meereis, zie ik haar in gesprek met een bejaarde en gebaarde man. Ze brengt hem naar me toe, Gerty stelt hem aan mij voor. De vriendelijk lachende man blijkt de Bulgaarse communist Kolarow te zijn, die mij bij name althans bekend is. Als Kolarow hoort dat ik uit Amsterdam kom, informeert hij belangstellend naar 'Genosse Wienkop' en naar 'Pannekeuk'. Ik vertel hem (met gepaste nationale trots!), dat Genosse Van Ravesteyn, die op het Wereldcongres van de Communistische Internationale een der inleiders zal zijn, wellicht al wel in Moskou gearriveerd is. En wat Genosse Wienkop betreft, die immers lid van het Uitvoerend Comité is, die is stellig wel al onderweg.
Kolarow knikt ernstig, maar ik kan er niet uit op maken of hij met mijn mededelingen content is. Hij knikt ons vriendelijk toe en trekt zich met een groetend handgebaar weer terug. De passagiers spreken bijna allemaal in voor mij totaal onverstaanbare talen. Pools denk ik of Hongaars, mogelijk ook Lithaus of een andere Baltische taal, in elk geval zijn het allemaal mensen, die om redenen van eigen veiligheid liever niet door de Baltische staatjes via Eidtkunen en Riga naar Moskou willen reizen. Ik maak Gerty attent op de vele zorgelijke gezichten, vooral van de vrouwelijke passagiers.
'Begrijp jij dat nou?'
'Türlich', antwoordt ze. Natuurlijk, ze is zelf ook niet zo vrolijk gestemd. En dat is helemaal geen wonder: over een paar uur of misschien nog

wel eerder is de helft van de reizigers zeeziek. En dat is heus geen pretje. 'Abscheulich!', zegt ze vol afkeer.
Een paar uur later zijn we in volle zee en verscheidene passagiers hebben het al te pakken. Ik loop dan met de zeezieke Gerty op het dek, van stuurboord naar bakboord en weer terug om de schommeling van het schip zoveel mogelijk te neutraliseren. Het helpt wel iets, maar Gerty wil even later toch maar weer liever naar beneden. Ze is totaal van de kaart. Tot mijn verbazing heb ik helemaal geen last, ik ben kennelijk immuun voor zeeziekte. Hoe zou dat zitten? Ik zoek er een verklaring voor: bijna zes jaar lang heb ik haast elke dag te paard gezeten. Daarbij werd ik zodanig geschokt, gebotst en gestampt, dat ik nu voor schommelingen niet meer gevoelig ben. Deze verklaring bevalt me wel. Kan nog best juist zijn ook!

Bij aankomst in de haven van Petrograd krijgen we maar weinig te zien. Onze groep — een 20 à 30 personen denk ik — wordt in een hotel ondergebracht. De volgende morgen bij het ontbijt is iedereen hersteld en we maken gezamenlijk een wandeling naar het befaamde winterpaleis waar op het daarbij gelegen plein een militaire parade zal plaatsvinden. Van de stad krijgen we onderweg maar een vluchtige indruk; door de Newa en door haar kanalen en grachten doet Petrograd even aan Amsterdam denken. Maar de gebouwen en paleizen zijn zó groot en zó massaal, dat ze op mij een sombere indruk maken. Ik prefereer Amsterdam! In 1703 werd Petrograd door tsaar Peter de Grote aan de monding van de Newa in een moerassige vlakte gesticht. Tegen alle adviezen in liet tsaar Peter hier 'zijn' nieuwe Russische hoofdstad bouwen, ze zou 'een venster naar het westen' worden. Van de 80 000 arbeiders, die binnen enkele maanden de voornaamste regeringsgebouwen voltooiden, viel er een angstwekkend aantal ten prooi aan moeraskoortsen en uitputting. Keizerin Katharina, ook al de Grote bijgenaamd, liet in 1766 een Franse beeldhouwer overkomen om ter herinnering aan Peter de Grote een ruiterstandbeeld te scheppen. We hebben het gezien, het heeft een ruw granietblok tot voetstuk waardoor de indruk ten zeerste wordt versterkt. De beeldhouwer E.M.Falconet voltooide het beeld, dat zijn meesterwerk zou worden, in twaalf jaar! Hij heeft er dus wel alle tijd voor kunnen nemen!

Als wij het plein en de daarbij opgerichte tribune naderen, worden we tot spoed aangemaand. Reeds horen we marsmuziek, de parade zal beginnen. Als we de tribune bestijgen wacht me een verrassing, ik hoor een bekende stem mijn naam uitspreken:
'Hallo Vanter!'
Het is kameraad Milgram die vroeger in Rotterdam als havenarbeider heeft gewerkt en ook in onze krant in een wel eigenaardig, maar toch goed verstaanbaar Nederlands, verscheidene bijdragen heeft geschreven. Hij is of was, als ik het wel heb, een Russische zeeman. Ik ben erg blij hem te zien, hij dringt zich met enige moeite tot mij door en we drukken elkaar de hand.
'Vanavond naar Moskou?', vraagt hij.
'Ja', knik ik verheugd en hij maakt me met een gebaar duidelijk, dat hij ook meekomt naar Moskou.
'Fijn', zeg ik dan en we kunnen niet verder met elkaar praten. De parade is al begonnen, het is een groots schouwspel. De Kozakken trekken uiteraard mijn bijzondere aandacht: wat een ruiters! Ik ontmoet het oog van mijn vriend Milgram. Hij heeft zijn oorspronkelijke staanplaats weer ingenomen en hij werpt me een blik van verstandhouding toe: hij kent mijn cavaleristisch verleden en heeft mijn gedachten geraden. Inderdaad, ik zou best wel eens weer op een paard willen zitten!

Van de treinreis naar Moskou herinner ik me nagenoeg niets, ik heb namelijk gedurende de hele rit geslapen. Het moet een bijzonder rechte spoorlijn zijn, die Petrograd (sinds 1924 tot Leningrad omgedoopt) met Moskou verbindt. Volgens het verhaal moet de toenmalige tsaar destijds op de landkaart met een liniaal een lijn hebben getrokken. Zó moest de spoorlijn worden aangelegd, recht toe recht aan. Vijftigduizend lijfeigenen door hun eigenaars, de landheren, voor dit doel verhuurd, hebben aan de bouw van deze spoorlijn acht jaren lang elke werkdag van zonsopgang tot zonsondergang gezwoegd. Ze werden slecht verzorgd en velen stierven aan scheurbuik, dysenterie en tyfus.
In 1851 is de spoorlijn gereedgekomen en thans op een der eerste dagen van november 1922 reis ik er mee naar Moskou.
In Moskou vind ik tot mijn voldoening de Egyptenaar Hosni el Orabi weer terug en ook mijn Amerikaanse kameraad 'Billings', die als oud-

Surinamer zo zuiver Nederlands sprak. We gaan gedrieën de stad in en trekken ook hier in Moskou de aandacht. Hosni met zijn rode fez steekt een stuk boven ons uit, mijn zwarte Surinaamse vriend is al evenzeer een opvallende verschijning, terwijl ikzelf er met mijn lange pèlerine ook lang niet alledaags uitzie. Omdat we met ons drieën maar over twee talen beschikken die dan nog over en weer vertaling eisen, moeten onze drukke gebaren een nogal opgewonden indruk hebben gegeven.
Op het Rode Plein aan de voet van de Kremlin-muur is een tribune opgericht en wij worden met vriendelijke drang daarheen geleid. Op het ontzaglijke plein stellen zich soldaten op, telkens komen nieuwe afdelingen zich daarbij aansluiten. Duizenden, vele duizenden soldaten vullen tenslotte het hele plein. Wij bevinden ons nu op de tribune temidden van een groot aantal mensen, velen van hen zijn Russen, anderen net als wij zijn gedelegeerden en gasten voor het wereldcongres. Dan wordt er iets aangekondigd en langs onze rijen op de tribune wordt het nieuws doorgegeven: Trotzki zal tot de soldaten spreken.
Dit wordt voor mij een onvergetelijke belevenis. Trotzki spreekt met een machtig stemgeluid, werkelijk met een metalen klank, zeer duidelijk en helder. De meesten van ons op de tribune verstaan er geen woord van, ik natuurlijk al evenmin, maar ik ben er vast van overtuigd, dat al die soldaten Trotzki's toespraak woord voor woord kunnen volgen en verstaan. Geluidsversterkers zijn nog niet in gebruik, maar Trotzki spreekt en wacht telkens tot het geluid van zijn woorden de gebouwen aan de overkant bereikt om dan te vervolgen, zodat de zin niet door de weerklank wordt verstoord.
Ik heb in de dagen tijdens het wereldcongres Trotzki nog opnieuw horen spreken. Hij hield zijn rede eerst in het Russisch, vervolgens sprak hij ze in het Frans uit en daarna nog in het Duits. Hij was in de volste zin van het woord een schitterende redenaar, zoals ik er tevoren en ook later nooit meer een heb aangehoord. Maar in mijn herinnering heeft zijn toespraak tot de soldaten op het Rode Plein, waarvan ik de inhoud alleen maar heb kunnen vermoeden, op mij nog de diepste indruk achter gelaten.
Op een der daarop volgende dagen was het de 7de november 1922, de vijfde gedenkdag der Russische revolutie. Het was de dag van de grote militaire parade en van de machtige volksdemonstratie. Het begon

al vrij vroeg. Wij stonden wederom op de tribune en keken naar het défilé der soldaten. Ik werd getroffen door hun gezang. Hun liederen klonken mij eerder melancholiek dan vrolijk in de oren. De voor Nederlanders merkwaardige langzame pas van de eindeloze rijen in lange mantels gehulde manschappen, wekten in mij nauwelijks geestdrift, maar wel een diepe voldoening, omdat de oorlog en de burgeroorlog nu voorbij waren, zodat ook de soldaten zich spoedig aan de nuttige arbeid van de opbouw zouden kunnen wijden. Toen het indrukwekkende défilé der troepen voorbij was, kwam de grote volksdemonstratie. Hier begon zulk een enorme massa in drie of vier stromingen voorbij te trekken, dat men weldra de overtuiging kreeg, dat hier werkelijk de hele bevolking van Moskou demonstreerde, vervuld van ongekunstelde blijdschap en vrolijkheid. We hielden het op de tribune niet langer uit, telkens verliet een aantal van de onzen hun plaatsen om zich bij de massa aan te sluiten en er in op te gaan. Wij marcheerden tenslotte allemaal mee, zongen ons schor en kwamen nog maar amper op tijd voor het feestmaal in het Kremlin.

Het Kremlin, dat weet men, is eigenlijk een stad op zichzelf, door muren afgescheiden van de rest van Moskou, poorten geven toegang tot de paleizen, regeringsgebouwen en pleinen. Wanneer men eenmaal op vertoon van de identiteitskaart door een schildwacht is binnengelaten, treedt men een sprookjeswereld binnen. Althans zo was het voor mij op deze 7de november.

Een der bejaarde mannen, die hier naar mij verzekerd werd ook al onder het tsarenregiem werkzaam waren, neemt de pèlerine van mijn schouders en draagt het kledingstuk plechtig naar de kapstok. Omdat hij zelf ook geen livrei meer draagt zal hij mijn povere kleding ook wel helemaal zoals het hoort vinden. Jammer dat ik niet met de man kan praten, misschien zou hij wel heel interessante dingen kunnen vertellen. Ik moet me echter wel bepalen tot een op voet van gelijkheid uitgesproken woord van dank. 'Spassibo towaritsj!'.

Hij zegt vriendelijk en verrast iets terug. Maar ik versta hem niet en mijn schamele voorraad van Russische woorden is uitgeput. Ik knik dus maar vriendelijk, steek het garderobebewijs bij me en volg mijn beide vrienden. Hosni, Otto en ik komen nu in een machtige zaal, een enorme ruimte, die overdekt is met een kunstige bouwconstructie van gewelven.

Deze gewelven zijn misschien op niet meer dan drie of vier meter hoogte boven ons uitgespreid, maar ze lijken veel lager en ze verdelen de grote eetzaal als het ware in talloze intieme eethoekjes. We gaan aan een der wit gedekte tafels zitten en we wegen het zware met de dubbele adelaar gemerkte zilver op de hand...
Slanke pilaren steunen de gewelven, die door hun gelijkmatige verdeling een rustige indruk geven. Op de gewelven zijn schilderingen aangebracht in vrolijke kleuren, zomerse taferelen als ik me wel herinner, die weldadig aandoen.
Je kunt het eind van deze grote met gewelven overdekte ruimte niet zien. Alle tafels schijnen reeds bezet en meisjes met rode hoofddoeken en vriendelijk lachende gezichten bewegen zich tussen de tafels en de gasten. Ik zie War van Overstraten en Louis Polk, onze beide Vlaamse vrienden, niet ver van ons vandaan zitten. Louis Polk heeft een der meisjes naar zich toe gewenkt en probeert haar iets aan het verstand te brengen. In een 'gedicht' heb ik hem 'Louis Polk, de tolk van het Vlaamse volk' genoemd, maar als het moet, zoals hier, dan spreekt hij ook behoorlijk Frans. Toch duurt het nog wel een tijdje eer hij als middelpunt van een verzameling vrolijke rode hoofddoeken hier aan zijn verlangens uiting heeft kunnen geven.
Wat is er toch met hem aan de hand? vragen wij ons af. Een der bedienende meisjes, die ons de soep opschept, blijkt Duits te spreken. Ik vraag wat onze vriend Polk eigenlijk begeert. 'Ach', zegt ze vertederd, 'ach, der arme junge belgische Genosse, er ist Vegetariër.' Ja, en nu moet hij natuurlijk een vleesloos diëet hebben. Dat komt in orde, verzekert ze volijverig. Zijn wij geen van drieën vegetariër? Hebben wij geen bijzondere wensen? Hosni vraagt alleen maar van varkensvlees verschoond te mogen blijven. Ik vertaal wat hij vraagt en ze is verbaasd: 'Geen varkensvlees?'
'Nein', zegt Hosni resoluut, ik zeg nog ter verklaring, dat der Genosse een Egyptenaar is en dat hij 'dus' geen varkensvlees eet.
Ze lacht en knikt: in orde, geen varkensvlees.
Na de maaltijd zwerven we door de pracht en de praal van de Kremlin-paleizen. Veel marmer en goud, van één der zalen zijn de muren tot hoog aan de zoldering bedekt met marmer. En in dat marmer vele, vele honderden inscripties; het zijn de namen in goud dergenen, die zich

voor de tsarenheerschappij bijzonder verdienstelijk maakten. Het zijn, neem ik aan, voornamelijk de namen van hoge officieren.
Er heerst nu overal een vrolijke stemming, hier en daar wordt er al op z'n Russisch bij harmonika-muziek gedanst. Ook zie je de mensen spontaan zangkoren vormen, compleet met dirigent en al. Er wordt prachtig gezongen, uitbundig gedanst en ijverig geïmproviseerd. Een matroos — misschien wel een bekend acteur — declameert een gedicht van Majakowski, ik herken het aan het refrein: 'Ljewa. Ljewa.' (links! links!), want ik heb het gedicht ergens in het Duits gelezen.
Er moet hier wel een flink percentage van alle internationaal bekende communisten bijeen zijn. Je zou er wel meer persoonlijk willen leren kennen. Maar dat wordt voor een groot deel verhinderd door de barrière van de taal, zeg ik spijtig.
Van Ravesteyn haalt hierover zijn schouders op.
'Je bent jong genoeg om nog Russisch te leren!', wijst hij me terecht.
Hij heeft zelf geen moeilijkheden in de gesprekken met de diverse kopstukken. Hij heeft gemakkelijk praten. Want al die prominenten spreken wel één van de Europese talen, waar Van Ravesteyn zich zo gemakkelijk in beweegt. Maar ik moet hem toch volkomen gelijk geven: ik dien inderdaad Russisch te leren. Ik heb trouwens al een leerboekje gekocht. Hierin sta ik niet alleen, de meeste, zo niet alle Rusland-reizigers, hebben zich een dergelijk boekje aangeschaft.
'In einer Stunde Bolschewik!' Dat is het spottende commentaar hierop, dat Karl Radek wordt toegeschreven. Die heeft nog veel gemakkelijker praten, denk ik afgunstig, want hij is een talenwonder, ook al beweert hij kwasi-bescheiden: 'ik stotter in tien talen!'.
Men wijst mij George Gross aan, de beroemde tekenaar. Ik ken zijn meedogenloze karikaturen-serie: Das Gesicht der herrschenden Klasse. Hij maakt felle, vlijmscherpe tekeningen, hij spreekt een internationale taal voor ieder begrijpelijk. In één tekening kan hij méér zeggen dan de bekwaamste journalist in tien kranten! Ik vind het buitengewoon sympathiek dat deze man er helemaal niet als een artiest uitziet, als een gewoon mens gekleed is zonder buitenissigheden.
Iemand klopt me op de schouder. De man zegt Egon Erwin Kisch te zijn. Dat is, weet ik, de befaamde Oostenrijkse journalist, die men 'de razende reporter' noemt. Wat moet die van mij? Hij houdt me natuurlijk

voor iemand anders, maar nee, hij moet mij wel degelijk hebben. Hij wil me aan Sonja Liebknecht voorstellen, zegt hij, en hij wijst me haar aan. Ze had me herkend: der holländische Genosse aus Amsterdam! Ik ben blij haar weer te zien en ik maak haar mijn compliment, dat ze mij heeft herkend, we hebben elkaar immers maar één keer ontmoet. In Berlijn, Bismarckstrasse 75. En verder zeg ik, dat dit hier een heerlijk feest is, waar men lang op kan teren!
Intussen wordt de stemming levendiger. Men danst en zingt la Carmagnole, 'Vive le son du canon!'. Een groep Italianen zingt 'Bandiera rossa!'. We zingen allemaal mee al kent niemand de woorden. De Russische kameraden zingen natuurlijk ook hun liederen, één van hen zet een lied in, de rest, dat wil zeggen wij allemaal, zingt het refrein mee.
In de volgende dagen had ik de gelegenheid in Moskou wat meer rond te kijken. In het gesprek, dat ik in gezelschap van Martin Andersen Nexö, de Deense schrijver, met een paar Duitse kameraden op de wandeling had, stelden we vast, dat we op de dag der grote demonstratie Moskou als het ware op zijn zondags hadden gezien. Maar we hadden tevens kunnen aanschouwen, hoe een ontzaglijke mensenmenigte, een groot deel van de bevolking van Moskou, misschien wel een miljoen mensen — behoorlijk gekleed en gevoed — in de openbaarheid was verschenen om met groot enthousiasme de vijfde gedenkdag der revolutie te vieren.
Martin Andersen Nexö met een zwarte flambard op het grijze hoofd, toen al in de vijftig en in mijn ogen dus een bejaard man, knikte instemmend. Hij bleef plotseling staan en vestigde onze aandacht op een oud vrouwtje, dat daar bij een poort een befaamd heiligenbeeld kuste.
Dat vrouwtje, zei hij, was een uitzondering. Alle andere mensen gingen hier immers onverschillig voorbij, ten bewijze dat de kerk haar greep op de massa had verloren. Nog maar enkele jaren geleden, zo verzekerde hij, was het orthodoxe geloof voor de hele Russische bevolking en in het bijzonder voor de boeren een onschendbare instelling. Niemand waagde het er tegen in verzet te komen, want een dergelijk vergrijp zou onmiddellijk gestraft worden door de wrekende goddelijke macht.
Maar de bovenaardse macht, die men vooral in de duizenden dorpen, waaruit Rusland immers voornamelijk bestaat, aan de kerk had toegeschreven, bleek in feite helemaal niet te bestaan.
'Ze bestond eenvoudig niet!'

Martin Andersen Nexö sprak goed Duits, zij het met een zangerige Scandinavische tongval. Het was prettig naar hem te luisteren, er ging een rustige overtuigende kracht van hem uit. Toen de Sowjetmacht, zo betoogde hij, het goud en de juwelen van de ikonen afnam om tijdens de hongersnood hiermee de invoer van buitenlands graan te betalen, verdorden de handen, die deze heiligschennis bedreven niet!
'Die handen verdorden niet!', herhaalde hij. De heiligen bleken machteloos, alle bezweringen, ceremoniën en banvloeken ten spijt!
Diezelfde avond zouden we in het Grote Theater een voorstelling bijwonen. We moesten bij de ingang wachten, er vormde zich een kleine oploop van mensen en op een gegeven moment drong een kind, een jongen, langs me heen en botste tegen Martin aan, die verbluft wat opzij trachtte te gaan. Op dat moment zag ik de jongen bliksemsnel bukken om de portefeuille te pakken, die vlak voor de schrijver op het plaveisel viel.
'Pas op!', waarschuwde ik en wilde het jong vastgrijpen. Maar hij had zich, vlug als water, reeds weer uit de voeten gemaakt. Genosse Martin — zo noemden we hem — kon de portefeuille net nog oprapen en dacht dat het incident hiermee wel gesloten was. Maar het bleek, dat de jongen — één van de 'bezprizornyje', dwz. één der vele dakloze, zwervende kinderen — met een scheermesje de voering van Martins jas had opengesneden, opdat de portefeuille op straat zou vallen. Het scheelde maar een haar of onze vriend was zijn portefeuille kwijt geweest.
Tijdens de voorstelling, die voor mij — omdat ik de taal niet verstond — niet veel meer dan een onderhoudend en kleurrijk kijkspel was, lukte het me niet het incident te vergeent. De volgende dag spraken we er nog uitvoerig over en zo werden we geconfronteerd met het afschuwelijke feit van die zo talrijke dakloze weeskinderen, wier ouders of verzorgers aan de hongersnood of door het oorlogsgeweld te gronde waren gegaan. Zwervend en in lompen leefden ze van wat ze konden vinden of stelen, ze kwamen van heinde en ver uit dorpen vele honderden kilometers van Moskou verwijderd. Te voet in lange dagmarsen, meerijdend op goederentreinen, als blinde passagiers in vrachtboten op de Wolga. Ze hadden Moskou of een andere grote stad als reisdoel in de hoop daar verzorging te vinden of althans te eten. Ze leverden een der moeilijkste problemen op; men vertelde ons hoe er geprobeerd werd ze onder te

brengen in hiervoor speciaal ingerichte tehuizen waar toegewijde en bekwame leerkrachten hen op de 'weg naar het leven' trachtten terug te voeren. Dat het een moeilijke taak was, behoeft nauwelijks betoog. Eén dier moeilijkheden was het feit, dat deze kinderen, zodra de lente in het land kwam, de tehuizen ontvluchtten. Toch zijn er vele voorbeelden, hoe er van deze dakloze zwervertjes, ondanks alle moeilijkheden tenslotte toch nog bruikbare en zelfs uitzonderlijk bekwame mensen groeiden. Maar niemand weet het aantal van hen, die aan ziekten en ontbering te gronde gingen of die in de vreselijke winterkou langs de wegen van uitputting neervielen en doodgevroren achterbleven.

Op een morgen bleek er diep uit de provincie een groot aantal gasten in ons hotel te zijn aangekomen. Ik had van hun aankomst weliswaar niets bemerkt, maar toen ik 's ochtends in de wasgelegenheid kwam, moest ik hun aanwezigheid wel bemerken. Hier, waar een dozijn douche-cellen en even zovele voortreffelijk functionerende wc's waren, hadden ze hiervan namelijk wel ruimschoots gebruik gemaakt, zonder nochtans daarna de waterspoeling te laten doorstromen. Ik, gedachtig aan een zegswijze uit mijn jeugd: 'je hoeft er niet meer dan een neusvol van te nemen', trok alle twaalf wc's af verwijderde me daarna en ging terug, zodra ik redelijkerwijze kon aannemen, dat er verder geen vuiltje meer in de lucht te ruiken zou zijn. Ik vertelde deze bijzonderheden aan Martin Andersen Nexö, die lachend opmerkte: 'Och, dat is tenslotte vlug genoeg geleerd!'.
Over de jongen, die zijn portefeuille had willen stelen, oordeelde hij ook zeer mild. Hijzelf, zo bekende hij, had als kind ook wel eens wat gestolen en dat onder véél en véél minder verzachtende omstandigheden. Ook vond hij het treffend, dat die zwervende, vingervlugge knapen nog zo beleefd waren om buitgemaakte paspoorten en verdere papieren waar zij toch niets aan hadden bij de politie terug te brengen. Hij vond dat respectabel. Martin Andersen Nexö, van wiens boeken ik er een paar gelezen had, was mij bijzonder sympathiek.
Inmiddels vernemen wij bij geruchte, dat de aankomst van al die gedelegeerden uit de provincie verband houdt met een belangrijk gebeuren: Lenin, hiertoe voldoende hersteld van de kwetsuur tengevolge van de aanslag van Dora Kaplan, zal eerstdaags op het Wereldcongres

het woord voeren! Het gerucht wordt bevestigd en als de gewichtige dag is aangebroken, zorgen wij, dat we om negen uur al in de grote congreszaal aanwezig zijn. We hebben alle tijd om een goede plaats uit te zoeken. Het duurt intussen nog ettelijke uren, die wij slechts met moeite op onze plaatsen vermogen uit te zitten. Geleidelijk aan loopt de zaal vol en ik zie al congressisten wegens plaatsgebrek op het podium klimmen, waar ze met de benen omlaag bungelend blijven zitten en de zaal inkijken. Onder hen zie ik een bekend gezicht, een van mijn beste vrienden. Ik sta op en roep: 'Tan Malakka!'.
Hij is het inderdaad. Ik wist wel, dat hij al lang in Moskou was, maar ik had hem hier nog niet ontmoet. Hij wuift me nu toe en over zijn hele sprekende Indonesische gezicht komt zijn mij welbekende vriendelijke lach. Hij aarzelt om zijn plaats te verlaten, ik maak hem daarom met gebaren duidelijk: blijf daar maar zitten, we zien elkaar straks nog wel. Hij begrijpt mijn gebarentaal en knikt me toe: in orde! Maar dan komen er plotseling een paar fors gebouwde mannen op het toneel, het zijn leden van de lijfwacht, die uiteraard geen enkel risico nemen. Ze geven korte bevelen en van de vermetelen op het podium zorgt een aantal dadelijk naar beneden in de zaal te komen. Tan Malakka blijft zitten, hij heeft het bevel niet verstaan en heeft geen vermoeden, dat het ook voor hem geldt. En dan komt het koddige incident, dat ik mijn leven lang niet zal vergeten. Een van Lenins lijfwachten, meer verbaasd dan verontwaardigd, dat zijn bevel niet werd opgevolgd, pakt zonder verdere complimenten mijn vriend Tan Malakka met de rechtervuist in de kraag, tilt de tengere Indonesiër buiten boord of, liever gezegd, houdt hem over het voetlicht en laat hem dan eenvoudig los. Tan Malakka komt gelukkig in de zaal op zijn voeten terecht, vangt in zijn knieën doorbuigend de val op en kijkt dan enigszins beteuterd rond. Ik geloof, dat slechts een zeer beperkt aantal aanwezigen het kleine en niets betekenende incident hebben opgemerkt.
Het podium of het toneel is nu verlaten, alleen één man zit daar nog op een stoel, het is Karl Radek, en ik vraag mij af waarom hij er zoëven nog niet was en waarom hij daar nu zit. En dan — eindelijk komt Lenin ten tonele, de hele zaal brengt hem staande een ovatie, waaraan hij met een kort gebaar een einde maakt. Lenin is in khaki gekleed, de jas tot aan de hals dichtgeknoopt. Zal ik hem kunnen verstaan? Ja, hij spreekt

gelukkig Duits, heel goed verstaanbaar en met het zangerig ritme waarmee de Russen spreken en waardoor zijn vermaning: 'wir müssen lernen, Genossen!' iets bezwerends krijgt. Het is niet het simpel constateren van een fout, maar het is de dwingende noodzaak om een grove tekortkoming liefst nu onmiddellijk in orde te brengen. Wij moeten leren van onze tegenstanders, zegt Lenin verder en evenals zij berekenend worden, ons bekwamen in de handel, kooplieden worden en economen! Zeker, onze Sowjetmacht heeft gewonnen, maar oorlog en burgeroorlog, tegenstand bij boerenbevolking en intelligentsia hebben ons land ontredderd. Daar kwam de natuurramp van de droogte, de verschrikkelijke hongersnood nog bij, waardoor 43 miljoen mensen rechtstreeks werden getroffen... Lenin bespreekt de noodzakelijke maatregelen om de toestanden te verbeteren. Ik denk dat ik destijds van de draagwijdte van die maatregelen maar een vaag begrip heb opgedaan. Dat belette me niet om er over te schrijven, waarbij ik over in het Duits verstrekt materiaal heb kunnen beschikken. De maatregelen bestonden voornamelijk in het verzachten van de graanrequisities, waarbij nu aan de boeren werd toegestaan om na het leveren van een gedeelte van de oogst aan de regering tegen vastgestelde prijs, de rest op de vrije markt zo duur mogelijk te verkopen. De roebel werd gestabiliseerd, het bezit van geld toegestaan en vele handelsbeperkingen werden opgeheven. Verder moest voor openbare diensten, zoals spoorwegen, post, telegraaf, water, gas en electriciteit weer in geld betaald worden. Naast de autonome staatsindustrieën werden op bescheiden schaal nu ook particuliere ondernemingen weer toegestaan.
Hierdoor, zo betoogde Lenin zou het particulier initiatief worden bevorderd en de winstbegeerte zou aan het economische leven een begin van herstel geven. De som van al deze maatregelen betekende, zo erkende Lenin een stap terug. Maar het was een stap terug om daardoor straks twee stappen vooruit te kunnen doen... Ik heb zo het gevoel, dat ik de aan deze maatregelen verbonden gevaren wel degelijk besefte, maar er was bij mij geen moment twijfel aan de juistheid er van, of aan het te verwachten resultaat. Dat was mijn natuurlijke reactie op de rede van Lenin: ik boog mij bereidwillig voor zijn onbetwiste autoriteit. Lenin gaf geenszins de indruk van een 'groot' redenaar, veeleer die van een bezorgde vader of van een leraar, die zijn toehoorders of volgelingen

iets van ongeëvenaard belang moet bijbrengen en daarbij een haast hypnotiserende overtuigingskracht weet te ontwikkelen.
Lenin moest tijdens zijn spreken soms zoeken naar het juiste Duitse woord, hij noemde het dan in het Russisch en wierp het Radek toe, waarop deze onmiddellijk het Duitse woord terugkaatste. Daarvoor zat Radek dus daar!

Toen Lenin zijn toespraak had beeindigd, was ik mij er van bewust een gebeuren van historisch belang te hebben meegemaakt. Tan Malakka, die ik nu kon begroeten, was niet minder dan ik onder de indruk van Lenins rede. Hij dacht, dat de westerse wereld in deze nieuwe koers natuurlijk wel een eerste stap zou zien naar herstel van het kapitalisme in de Sowjet-Unie. In de Aziatische landen zijn de mensen niet politiek economisch geschoold genoeg, om dat te veronderstellen, vond hij. 'Bij ons moet de revolutie nog beginnen, er is in onze wereld een veel trager tempo, vandaar dat we minder ongeduldig zijn!'. Tan Malakka gaf verder als zijn oordeel, dat een leider met minder gezag dan Lenin het stellig niet klaar zou spelen om midden in de slag een dergelijke verandering van taktiek toe te passen. Daar was koelbloedigheid en een grote innerlijke zekerheid voor nodig. En hierbij aansluitend spraken we over de lichamelijke conditie van Lenin en we kwamen tot geruststellende conclusies; er was geen reden voor overdreven bezorgdheid Hij bleek immers nog zo taai, zo vastberaden en vermetel als men van een communistisch aanvoerder maar kon verlangen! Zo spraken we en verdrongen onze vrees, niettemin verliet die angstige bezorgdheid ons geen ogenblik. We moesten tenslotte immers wel rekenen met de ergste mogelijkheid. En dan? Niemand kan gemist worden, zeiden we, maar als het niet anders kan, als het dan moet, dan kan iedereen ook worden vervangen. Zelfs een Lenin!
Tan Malakka nam afscheid van me, hij had in zijn kwaliteit van gedelegeerde hier veel meer te doen dan ik. Gedelegeerden hadden steeds vergaderingen, commissie-besprekingen e.d. waar voorstellen werden gedaan, rapporten uitgebracht, becritiseerd en besproken, waarbij de uiterst bekwame vertaalsters zorgden, dat men elkaar begreep en verstond. Het was een zeer druk bedrijf en vooral de Russische gedelegeerden namen alles, zoals mij werd verzekerd, dodelijk ernstig, zodat het

nodig bleek vaak tot diep in de nacht de vele vraagstukken te bespreken. Ik had het gemakkelijker dan de gedelegeerden, ik had alleen maar elke dag een hoeveelheid kopij af te geven, die dan op de vlugste manier naar Amsterdam werd doorgezonden. Ik achtte me wel tot meer in staat. Ik geloofde zelfs in alle ernst bereid en in staat te zijn iedere opdracht, die men mij maar zou willen toevertrouwen, op me te nemen en tot een goede einde te brengen. Ik kon me ook niet anders voorstellen dan dat al die honderden, van alle einden der wereld hier samengekomen, gelijkgezinden, op zijn minst even zeer bezield waren met dezelfde dadendrang en offervaardigheid. Daarom voelde ik mij dan ook een volmaakt gelukkig mens! Zodat ik daar in de zalen van het Kremlin rondliep als een dromer, min of meer met mijn kop in de wolken.

Van het verhevene naar het meer alledaagse, dat is, naar men weet, vaak slechts één enkele stap. Ik had dorst en kon ergens bij een buffet een glas thee krijgen. Er werden mij daar, allerhartelijkst, verschillende lekkernijen aangeboden. Ik moest daarvoor bedanken, ik had geen behoefte iets tot me te nemen, integendeel mag ik wel zeggen. Maar het scheen, dat deze paleizen met al hun pracht en praal niet toereikend van alle gemakken waren voorzien. Ik kon ze althans niet ontdekken. Zo bleef me niets anders over dan mij tot een bediende te wenden, die blijkbaar belast was met het bewaken van een deur. Ik wilde hem iets vragen, maar had er geen woorden voor, zodat ik tot gebarentaal mijn toevlucht nam. Dit ceremoniëel werd tot mijn opluchting vlot begrepen en de deur werd voor mij geopend. Ik trad een zaal binnen, het was het slaapvertrek van wijlen tsaar Nicolaas. Men had mij dit vertrek al reeds beschreven: in deze ruimte stond ongeveer in het midden een ongelooflijk groot bed. 'Een bed als een voetbalveld', was mij verzekerd, maar dat leek mij wel lichtelijk overdreven. Ik zag dat op dit bed beslag was gelegd door een stuk of wat gedelegeerden, die blijkbaar een lange nacht van marathon-vergaderen hadden doorgemaakt, waarna ze de bewogen vergadering met Lenin natuurlijk niet hadden willen missen. Ze waren, reconstrueerde ik, na afloop gekleed en wel op dit keizerlijke bed uitgeput neergevallen en tot rust gekomen. Ik waagde er een schuchtere blik aan en herkende de Duitse Genossin Ruth Fischer alsmede haar vriend Maslow, die hier met nog drie andere mij onbekende Genossen,

zich in alle eer en deugd aan de slaap hadden overgegeven. Ruth Fischer was destijds een fel hartstochtelijke spreekster, uiterst links en volgens velen een zeer bekoorlijke vrouw. Ik kreeg op dat moment die indruk niet van haar, maar ik moet erkennen, dat ze er in haar slaap mogelijk niet op haar bekoorlijkst uitzag.
Ik liep vervolgens discreet en op mijn tenen langs het grote bed naar de deur, die toegang gaf tot de plaats waarheen ook de tsaar zich te voet placht te begeven. Het was een doodgewone wc, edele stenen of edele metalen waren er niet voor gebruikt, het was haast armoedig maar het was wel allemaal schoon en heel. Zodat hier afgezonderd te zitten op deze keizerlijke wc toch nog wel een bevredigend en zelfs een ietwat triomfantelijk gevoel opleverde!

Naschrift. Dit is het laatste hoofdstuk, dat ik met mijn dank aan de redactie in De Nieuwe Stem zal publiceren. Het vervolg waaraan ik op het ogenblik nog werk en waarmee ik deze winter hoop gereed te komen, zal dan, naar alle waarschijnlijkheid, reeds tegen het najaar 1967 als boek kunnen uitkomen. **vhR**

Clem Schouwenaars

de schrijver en de stilte

Of ik plezier vind in het schrijven, vraagt men soms? (Men vraagt nooit wat je in het schrijven **zoekt**). Ik weet het niet, althans, ik onderga al schrijvend nooit een bewuste vreugde. Onbewust, allicht. Want beweren dat ik het met tegenzin doe, zou op zijn minst genomen een enormiteit zijn. Ik heb overigens in mijn drieëndertigjarig bestaan nog nooit iets tegen mijn zin gedaan. Onder 'doen' versta ik dan: iets waarvoor je je helemaal en onvoorwaardelijk inzet. En wanneer ik na het werk de pen neerleg of de hoes weer over mijn Olivetti trek, ervaar ik alleen de vermoeienis: de fysieke van de arbeider en de geestelijke van de vorser. Bewuste vreugde gevoel ik misschien dagen na het gedicht of weken na de roman als ik, volkomen los en weer gewoon man, de dingen lees zonder eigenlijk te begrijpen dat de hand die ze neerschreef dezelfde is als die, welke nu de beschreven vellen betast.

Weer gewoon man. De schrijver is immers slechts schrijver wanneer hij werkt. Maar werken is voor hem ook nietsdoen (in burgerlijke zin). Ik werk meestal intenser wanneer ik door het raam zit te staren, wandel, in het gras lig, kortom tijdens de uren die mij bij huisvrouwen en loontrekkenden de reputatie van onverbeterlijke luilak bezorgd hebben, dan wanneer ik het resultaat van die arbeid opteken, afgezonderd in de stilte van mijn werkkamer.
Stilte, zei ik. Wat een relatief begrip. Op dit ogenblik is het avond, een meiavond nog wel. De lamp op mijn schrijftafel brandt al, maar buiten het veld van haar aureool zie ik nog door het venster het laatste licht van de hemel. Bijna windstil. De kruinen van de bomen leven nauwelijks, 'bewegen een beetje tegen elkaar', zou Leopold zeggen. Zelfs geen vogel, ik mis de vleermuis van vorig jaar. Ook in huis is alles rustig. Marleentje en Anneke slapen, één muur van mij verwijderd. Mijn vrouw is beneden, wie-weet-wat aan het doen. Zo zijn wij allen in deze woning verdeeld en verenigd in een waan van vrede en veiligheid.
En toch, en toch. Voor de derde maal reeds, sinds ik een paar minuten geleden aan vorige paragraaf begon, komt met hels lawaai — nog helser op dit uur — een straaljager door de lucht geraasd. De kinderen schrikken niet wakker en beneden is het gedruis misschien niet eens tot mijn vrouw doorgedrongen. Wie opgegroeid is in een bad van lawaai, bezit tenslotte een soort van bedriegelijke immuniteit. Mij echter brengt het

gedruis in paniek en reeds vrees ik een volgende doortocht van de barbaar. Ik zal nooit aan lawaai wennen. Het ontreddert mij in alle opzichten. Stilte heb ik nodig. Stilte om schrijver te kunnen zijn.

Daarom verwondert mij de vraag: hoe ben ik erin geslaagd die elf tot nog toe gepubliceerde boeken en boekjes, van Het Woud van Licht en Lommer tot Een Man van Mos bij elkaar te schrijven? Mijn leven is immers in hoofdzaak door lawaai overspoeld en bijgevolg bepaald geworden. Duurden de weinige ogenblikken van stilte dan zolang of schrijf ik zo snel? Neen. Het zal wat anders zijn.
Lawaai. Mijn eerste paar levensjaren bracht ik door in een zeer oud huis, dat op alle zeer oude huizen geleek, behalve in zijn gemis aan wijding en stilte. Aan de voorkant liep de grote baan, langs achter paalde het aan een feestzaal. Mijn grootmoeder hield er bovendien een winkel van damesartikelen. Enkele jaren geleden moest de grote baan verbreed worden en het huis verdween. Ik zal vóór mijn dood een ander geboortehuis uitvinden, als er dan tenminste in Mortsel nog zeer oude huizen zullen staan. Ondanks alles hoop ik lang te leven.
In mijn tweede levensjaar verhuisde het hele stel naar een nieuwe woning (gebouwd door grootmoeder van haar winst op linten en luiers) aan de rand van de gemeente. Aan de overzijde van het huis lag een oud fortje, een redoute. Diepe tevredenheid. Veel later nog herhaalden mijn ouders op geregelde tijdstippen dat zij in dat huis nooit door overburen zouden gestoord worden. Geen vis-à-vis. Zij negeerden zodoende principieel de honderden ogen van ratten en muizen in de redoute. Ik ben, bij mijn weten, het eerste lid van de familie geweest dat met deze straatgenoten een gesprek heeft aangeknoopt. Hadden grootouders en ouders dan gedacht, eenmaal weg uit de dorpskern, de stilte te zullen vinden? Ik duik nu zover mogelijk terug in mijn herinneringen aan dat huis van de Floralei.
Meteen komt alleen maar lawaai opbruisen. Grootvader, oud-strijder, plots begeesterd door het bezit van een tuintje, begon parkieten te kweken en wist weldra niet meer waar die kweek eindigen zou. In de tuin moesten wij schreeuwen om ons verstaanbaar te maken. Na een paar jaar capituleerde grootvader en schonk een legioen parkieten de vrijheid. Hij probeerde het opnieuw met tortels, die echter het blekend wasgoed bevuilden en bijgevolg eveneens tot verdwijnen gedoemd

waren. Zij waren nochtans mooi, lief en vooral niet luidruchtig. Al was dan ook alle strijd tegen het lawaai zinloos geworden sinds buurman begonnen was een collectie hazewinden af te richten, ten behoeve van de koersen in de stad, Antwerpen, Pelikaanstraat.

Toen brak de oorlog uit, wat evenmin een stille aangelegenheid was. Mijn eerste herinnering daaraan is die van een valse indruk. Wij ontwaakten om vier uur 's morgens en dachten overal in de straat geweerschoten te horen. Grootvader, plots weer met de IJzer-blik in de ogen, bevestigde dit deskundig. Even later bleken de schoten echter het geknetter te zijn van een houten villa die in lichtelaaie stond. Mijn vertrouwen in grootvader (nochtans 100 pct. invalide 1914-1918, al heb ik nooit de oorzaak van dat hoge percentage ontdekt) kreeg hier de eerste deuk.
Vier, vijf jaar lawaai. Van luchtalarm tot luchtalarm. De pauzen tussenin werden gevuld door het Arabisch gejammer van grootmoeder, het patriottisch gevloek van de gekrenkte oud-strijder, en de liederen van mijn ouders. Moeder en vader hadden elkaar immers in een zangvereniging leren kennen en wilden nu de uren van angst en ontbering met gezongen herinneringen verzachten. Op 5 april 1943 verstomde plots hun mond: mijn zuster, Greta, dertien jaar, stierf in het gealliëerd bombardement. Vader en ik, tien jaar oud toen, dolven haar met blote handen op vanonder het puin van haar school. Een paar meisjes naast haar leefden nog. Zij niet. Nu nog, vandaag, als ik voorbij een gesloopt huis kom en de lucht van kalk en cement inadem, zie ik voor mij de enorme puinhoop waar wij toen voorstonden, mijn vader en ik. Ik, jongetje, geloofde niet in het noodlot, kende het nog niet. Hij, man, was een voorbeeld van moed. Dagen later, na de massabegrafenis, toen hij dacht alleen in ons geteisterd huis te zijn, heb ik hem horen huilen. Dit is voor mij het wreedste geluid van de oorlog gebleven. Want het geschrei van moeder was zacht, en van een onderdanig onbegrip. Zijn gehuil was rauwe wanhoop, één urenlange schreeuw.

Maar de bevrijding kwam, met fanfares en uitspattingen. Moeder weigerde de vreemde soldaten toe te juichen. Moordenaars van mijn kind, zei ze. Vader, realistischer, rookte Amerikaanse sigaretten. De oud-strijder

stond stram in houding naast de radio die krakend de Brabançonne en Over There speelde. Zijn vrouw jammerde, omdat zij dit na vier jaar niet zomaar meteen kon afleren.
De reactie van mijn moeder was er de oorzaak van dat ook ik niet helemaal deelde in de vreugderoes van mijn kameraadjes waarmee ik dagenlang de plots drukke straten afliep. Ik voelde de tragiek in de brandstapels, opgericht met huisraad en mooie meubelen van schuldigen of verdachten. Tragiek in het kaalscheren van vrouwen, in het onbeheerst geschreeuw van anders zo deftige burgers. Tragiek in de tranen van de grijsaard die zoveel jaren van ellende slechts wist om te zetten in de bekommernis om zijn vals gebit dat hij, kwijlend van dronkenschap als hij was, ergens in de straatgoot verloren had. Vrijwel iedereen was zijn zelfbeheersing kwijt. De maskers vielen af. Ik geloof dat ik zo voor het eerst enig inzicht in de menselijke gedragingen heb gekregen. Het was geen verheffende, maar wel een definitieve ervaring. Nadien kwamen de V-bommen de gemeenschap van de roes genezen en eindelijk, 1945, groeiden de verhoudingen weer naar een zeker evenwicht toe. In dat jaar stierf grootvader. De ontmoeting aan de Elbe had ook zijn levenswerk-zonder-werk bekroond.

Dertien jaar. Wij waren rijp vóór onze leeftijd. Wij hadden veel gezien, gehoord, meegemaakt. Wij hadden veel ervaringen, maar geen rijke. Wij behoorden nog net tot de generatie van de naoorlogse jeugd, de échte, die zich nog door eigen ondervinding bewust was en bleef van de voorbije gruwelen. Wij kenden de stem van de oorlog, bleven haar in ons omdragen en zouden haar liefst zo gauw mogelijk door andere geluiden vervangen. In feite duurt deze poging tot vervangen nu nog altijd voort en zal wel voor altijd nutteloos blijken te zijn: het verleden bestaat vandaag, is toekomst geworden.
Zes, zeven jaar lang (nemen wij aan: zeven, het magische getal) dompelde ik mij met vrienden en vriendinnen — reeds zeer vroeg kende ik mijn huidige vrouw — onder in een luidruchtige lichtzinnigheid. Mijn ouders deden soms alsof zij daartegen zouden reageren, zonder voldoende krachtdadigheid om zelfs de schijn te kunnen redden. Andermaal was het grootmoeder, bovendien weduwe nu, die het luidst jammerde om mijn gedrag en daarbij iedereen bezwoer mij niet naar de universiteit te

laten vertrekken, waar het gebrek aan de minste controle mij regelrecht naar de gevangenis zou voeren. De omstandigheden hebben haar slechts gedeeltelijk in het gelijk gesteld. Tijdens mijn studentenjaren maakte ik wel een paar maal kennis met de cel, maar telkens slechts voor één nacht en verder dan enig politiecommissariaat ging dat niet.

Er zullen nochtans tijdens die verrukkelijke en bruisende jaren aan de Vrije Universiteit te Brussel wel enkele van die onverklaarbare momenten van stilte geweest zijn. Want opeens merkte ik dat ik soms bezig geweest was met gedichten schrijven, ging voort in de boosheid, schreef meer en meer. Zo ontstond Het Woud van Licht en Lommer en ook gedeeltelijk Albasten Amforen. Eindelijk heeft hij een hobby gevonden, zei mijn moeder. Zij vergiste zich. Het was geen vrijetijdsbesteding maar een bewustwording waar ik zelfs — ik heb nooit welke middenweg ook kunnen bewandelen — mijn studies voor opgaf.
Zo belandde ik van het gebrul van tonzittingen in het gebrul van sergeanten. Verstokt anti-militarist verzette ik mij met het schrijven van gedichten en van een mislukte roman die helemaal niet anti-militaristisch waren, doch slechts de bevestiging moesten zijn van mijn bestaan als mens, óók in de kazerne. De dichtbundel Onvoltooide Executie ontstond, maar toen die verscheen beleefden wij reeds het jaar van de Expo, en was ik getrouwd.
Na 25 jaar had ik zodoende Mortsel verlaten en woonde te Antwerpen, aan de Volhardingstraat, in een flatje dat nog gebouwd was ten tijde van een vorige wereldtentoonstelling. Soms heerste er in de buurt een stilte die koud en ongezellig was, vooral op zondagmiddagen, wanneer ik dacht tijd te hebben om te schrijven. Dit was geen stilte meer, maar ontbreken van leven. Op werkdagen echter raasde het verkeer onder mijn raam voorbij, praatte buurvrouw rechts in het Gents met haar hondje, had buurvrouw links hartstochtelijke ruzies met haar man, speelde beneden ons zeer luid de tv. Ik werd een nachtschrijver (jaja, Robjee) en reageerde met mijn eerste proza Jij, een meermin? Ik kreeg daarvan de drukproef, precies op de dag dat het eerste dochtertje geboren werd. Aan de stilte was nu voorgoed een eind gekomen. Als het wicht niet krijste, waren het de bezoekende familieleden die het met een onuitputtelijk gamma van gilletjes aan het lachen probeerden te krijgen.

Omstandigheden — zo noemt men dat — brachten ons na twee jaar terug naar Mortsel, naar datzelfde huis aan de Floralei. Omstandigheden zo noemt men o.m. de dood van een vader en een moeder, in een tijdspanne van nauwelijks drie maand. Over de dood van vader leze men het verhaal De Mieren in Een Man van Mos. Toevallig gekozen was in die tijd dan zeker ook niet de titel van de verzenbundel De Schaduwdrager. Het inmiddels alweer oude huis kwam dus leeg te staan. Grootmoeder had, al jammerend, haar intrek genomen in een instelling voor bejaarden. Nog één jaar heeft zij daar geleefd, haar geld in alle mogelijke hoekjes van de kamer verstoppend, en ongevoelig voor het gekrijs van de zwakzinnige dame in de kamer naast haar.
Uit heel deze periode, vóór, tijdens en onmiddellijk na de dood van mijn ouders, waarin niet alleen mijn gevoel van aliënatie, maar ook een zekere bitterheid om allerlei sociaal onrecht in mij gegroeid was, is dan de roman ontstaan van die onnoemelijke eenzame Dokter Simon Falbeck. Dit boek betekende mijn eerste grote stap als prozaïst (nadat voordien nog de Vrouwelijke Verzen verschenen waren), en nu nog dank ik mevrouw Manteau om de uitgave die zij ervan heeft durven brengen. Ook alles wat ik nadien nog heb geschreven heeft zij gepubliceerd. Ik hoop dat onze samenwerking nog lang mag duren, 'ad multos' annos. Want reageren betekent niet altijd totaal afreageren. Ook in De Zeven Nachten, een roman die mij bijzonder lief is omdat hij zo vaak verkeerd wordt begrepen, klinkt een aanklacht door tegen bepaalde aspecten van de maatschappij. Dit geldt zelfs gedeeltelijk ook voor de gedichten uit Etudes voor de Rechterhand.

In de Floralei was het inmiddels nog drukker geworden. Het fortje uit mijn kinderjaren had plaats gemaakt voor een parkje dat weldra aan overbevolking leed. Bij ons was het tweede dochtertje geboren, en onze onmiddellijke buren hadden eveneens drie kleuters. Dit alles samen deed mij denken aan de parkieten van grootvader, als aan een zoete melodie. Ik moest weg.
Bert van Aerschot wees mij de weg, o.a. naar Halle in de Kempen. Toen ik daar inderdaad ging wonen, verhuisde hij naar Mechelen. Herman Vos, zeer dicht in mijn buurt (wij hebben samen nog een brand geblust) volgde weldra Bert's voorbeeld, en verdween eveneens. Een dorp van

nauwelijks 2500 inwoners is te klein voor drie schrijvers en een wereldkampioene achtervolging dames op de fiets. Yvonne Reynders is nochtans niet van zins, zoals de anderen, voor mij op de vlucht te slaan, denk ik. Het is overigens zij, en niet ik, die voortdurend door het gemeentebestuur wordt gehuldigd.
Hier, in Distelveen, in de Kempen, hebben dan de Frescobaldi-Sonnetten vorm gekregen. Toeval? Daaraan geloof ik niet. Beïnvloedt de natuur mij dan, ben ik toch een romanticus, vergooi ik mij aan het idyllische? Wie zou mij dat verbieden? Wie verhindert mij in de bossen en het land, waar ik opnieuw deelneem aan de regelmaat van de seizoenen, een schijn van de universele harmonie te herkennen? Harmonie, regelmaat. Ziedaar de fundamentele bedoeling van Frescobaldi. Gedichten als afgeronde volumes, zoals de natuur een afgerond geheel is. De aarde van de akkers, het water van de beek, het vuur van de zon, het blauw of grijs of rood van de lucht die alles omvat, de mens in dit landschap, alle oer-elementen voel ik weer levend aan. Neen, natuur is niet alleen de boer in het koren. Ik ben niet aan het verstreuvelsen. Natuur is een bewustzijn van eenheid. Wij zoeken dezelfde harmonie, wij maken samen de muziek van Frescobaldi. Wij zoeken de muziek van de stilte.
Bestaat de stilte dan hier, tussen twee straaljagers in? Ach nee, een bos is luider dan een stad, maar anders. Het dwingt je tot luisteren. Dit luisteren alleen reeds is werken, is o.m. óók begaan zijn met de mens en de wereld. Ook hier bestaan Vietnam en Alabama, Zuid-Afrika en Salt Lake City: de grote baan licht op een kwartier gaans van mijn huis en het groen ademt dezelfde lucht als overal elders ter wereld. Even luid schreeuwt hier de mensheid om recht en waardigheid. Kan zoiets als stilte nog bestaan?
In de ruimte misschien. Alleszins in de ruimte die iedere schrijver in zich draagt, die hem doof maakt op het ogenblik dat hij schrijft, maar alleen dan. Een schrijver zal overal zichzelf blijven, in zijn gezin, in de cel, in een straaljager. Wij hebben slechts onze eigen stilte nodig, die honderd namen dragen kan. Door haar te verklanken wordt onze stem, verrukkelijk aards, één met de stem van de kosmos. Wellicht schuilt in die harmonie de vreugde om het geschrevene.

Th.J.Hooning

een verdediger van het westen

Op 9 februari '66 zond de Oost-Duitse televisie de film Der lachende Mann uit. De lachende man was Siegfried Müller, in de Bondsrepubliek en in vele andere landen beter bekend als 'Kongo-Müller'. In 1964 trad hij als majoor van het Kommando 52 in dienst van Tsjombe om de Kongo te zuiveren van 'Communisten'. Deze actie vond plaats na het mislukte ingrijpen van het UNO-leger, waarover Conor Cruise O'Brien, die de leiding van deze actie had, een boeiend, maar triest en terecht zeer cynisch verslag deed in To Katanga and back. Was het doel van de UNO de eenheid van de Kongo te bewaren door het afgescheiden Katanga weer met het land te verenigen, het doel van Kongo-Müller was de 'Westerse vrijheid' te verdedigen, dat wil zeggen de verdere koloniale exploitatie door het Belgische en Engelse grootkapitaal veilig te stellen. De Amerikaanse CIA verleende bijstand onder meer door het zenden van uit hun land verdreven Batista-aanhangers.
Müller leidde een commando dat voor de helft bestond uit West-Duitsers, maar waartoe ook Zuid-Afrikanen en Kongolezen behoorden. Via Zuid-Afrika was hij bij Tsjombe in dienst gekomen; de recrutering ging daar wat gemakkelijker dan in Europa. Van het optreden van Müller's commando was zeker in de Bondsrepubliek wel het een en ander bekend. Er waren journalisten en camera-mensen bij Müller geweest en opstandige Kongolezen, die kans hadden gezien bij Müller dienst te nemen, waren erin geslaagd foto's van de leden van het commando buit te maken. Müller staat op deze foto's lachend naast Kongolezen die gemarteld worden; hij rijdt in een militaire auto die 'versierd' is met een Kongolese schedel. De geschiedenis van zijn optreden is een verhaal van moord, roof, verkrachting en van barbaarse folteringen; een herhaling van het optreden van de handlangers van Leopold II, waarover Mark Twain in 1906 zijn King Leopold's soliloquy schreef. Müller geeft in interviews ook steeds toe allerlei misdrijven gepleegd te hebben, maar hij erkent ze niet als misdaden; hij vecht immers voor Europa en voor de democratie. Dit is echter goed te verenigen met een bepaald soort handel: goed uitgekookte Kongolese schedels voorzien van een klein kogelgat brachten bij Amerikaanse officieren en soldaten 50 dollar per stuk op. Met het oog op deze handel ook werden Kongelezen bij honderden door Müller doodgeschoten. Gedode blanken werden door Belgische nonnen netjes volgens Christelijke riten begraven; vermoorde Kongolezen lieten ze

liggen voor de roofvogels. Dit is een minder vreemd optreden dan het lijkt: men kan bij Conor Cruise O'Brien sterke staaltjes vinden van het racisme van Belgische missionarissen en nonnen [1]. Een weg waarop de aangevreten lijken van Kongolezen liggen heet in het jargon van Müller een 'negerpad'.
Hoe kwam de Oost-Duitse televisie aan het materiaal voor deze film? Een tweetal journalisten en een camera-man hadden in november 1965 de toen vijfenveertigjarige, ijdele Müller er gemakkelijk toe gekregen een interview toe te staan. Het honorarium zou zijn 5000 mark zonder en 10 000 mark met uniform; voor Müller geen moeilijke keuze, het uniform lag bovendien zoals altijd in de auto. De interviewers lieten Müller niet merken dat zij uit Oost-Duitsland kwamen; ze bestelden goede dranken en uitstekend voedsel en interviewden hem vier uur lang. Fragmenten uit dit en vele andere interviews met Müller zijn in november 1966 verzameld door Otto Köhler in het boekje Kongo-Müller. De ondervraagde komt eruit te voorschijn als een sentimentele 'humanist' (hij gebruikt liever geen geweld), als een man van goede smaak: hij houdt van de onvermijdelijke Beethoven, hij heeft een knus gezinnetje en een proper huisje; hij is een natuurliefhebber en een dierenvriend. Zijn vrouw liet de journalisten echter 21 albums zien met foto's en documenten over Müller's optreden in de Kongo; daaronder was het met bloed besmeurde persoonsbewijs van een vermoorde Kongolese metselaar. Een Kongolese schedel nam hij maar niet mee, omdat de douane dat misschien wat vreemd zou hebben gevonden. De Amerikaanse douane denkt daar kennelijk wat verdraagzamer over.
Müller's optreden was voor de Oost-Duitse officier van justitie Kaul aanleiding hem in de Bondsrepubliek aan te klagen wegens veelvoudige roofmoord. De aanklacht staat ook in het boekje afgedrukt. Kaul noemt de militaire actie op zichzelf 'wertneutral'; hij klaagt aan op grond van de wijze, waarop Müller de opdracht uitvoerde. Het spreekt vanzelf dat

---

[1] Conor Cruise O'Brien, To Katanga and back, pp. 168-178. In dit licht is ook de gewelddadigheid van de Kongolezen tegen priesters en nonnen begrijpelijk. Beter dan deze Belgen begrepen zij, hoezeer de missie fungeerde als steunpilaar van het kolonialisme.

Müller in de Bondsrepubliek niets zal overkomen, ondanks een indrukwekkende hoeveelheid belastend materiaal waaronder foto's, waarvan er enkele in het boekje zijn opgenomen. Juist omdat het vanzelfsprekend is dat Müller niet vervolgd wordt, is hij een goed uitgangspunt voor een beschouwing over een aantal verschijnselen, die een figuur als Müller mogelijk maken.
Wat Köhler doet is telkens de figuur en de handelingen van Kongo-Müller plaatsen in het (internationale) sociaal-politieke kader waarin hij thuishoort. Hij documenteert zich voor de feiten op een flink aantal hoofdzakelijk West-Duitse kranten en tijdschriften, die hij op de laatste bladzijde van zijn boek met name noemt.

In de volgende bladzijden zal ik, Köhler volgend, een aantal feiten vermelden, die in ruimer kring bekendheid verdienen dan thans het geval is.
In de eerste plaats is daar 's mans biografie. Tijdens de oorlog nam hij deel aan de invallen in Polen, Luxemburg, Frankrijk en Rusland. Op de laatste verjaardag van Hitler werd hij Oberleutnant. Er komt dan even een nare tijd, maar al spoedig treedt hij in dienst van de Amerikaanse 'industrie-politie' in West-Duitsland, een organisatie, die Müller zelf van 'min of meer burgerlijke' aard noemt. Toen de Korea-oorlog uitbrak krompen de Amerikanen hun leger in de Bondsrepubliek in, maar gingen ter compensatie Duitse militaire hulpeenheden oprichten; eenheden die later op soepele wijze in de NAVO werden opgenomen. In deze eenheden werd Müller als Oberleutnant aangesteld. Voor minister Blank schreef hij rapporten over anti-tank wapens en over psychologische oorlogvoering. Hij werkte voor de Gesellschaft für Wehrkunde en voor de Gesellschaft für freiheitliche Wehrpolitik. Ook in officiële NAVO-organen schrijft Müller; in de drietalige Revue Militaire Générale bijvoorbeeld, die onder leiding staat van zulke bekende figuren als de generaals Von Kielmansegg en Trettner. In dit blad mag hij pleiten voor de aanvalsoorlog als beste preventieve maatregel. Hij noemt dit de 'moderne oorlog' en wil dat de NAVO-legers erop voorbereid worden. Het moet een 'revolutionaire oorlog' zijn: als de bevolking rebelleert moet ze 'bearbeitet' worden. Een humaan optreden kan daarin passen: "Es wird... notwendig sein, auch aus dem Saulus einen Paulus zu machen und ihn

als besonderes Stück werbetechnisch herauszustellen". Het spreekt vanzelf dat Müller graag naar Vietnam zou gaan: "Ah mit allem Vergnügen. Das ist genau das, was ich brauche!".

Hoe staat men nu in de Bondsrepubliek tegenover Müller? Hij beklaagt zich erover, dat als de televisie een interview met hem uitzendt er telkens die passages uit worden weggelaten waarin hij zegt, dat Amerikaanse generaals zo gunstig over hem denken. In de Kongo kan hij rustig in het bijzijn van Amerikaanse officieren zijn ijzeren kruis voorzien van hakenkruis ophouden; is het niet een bewijs bij uitstek van anti-communisme? Interessant was de reactie van de West-Duitse pers op de Oost-Duitse film. Deze werd eerst beschreven als een pseudo-document, maar na de aanklacht van Kaul werd Müller verdedigd met het argument dat hij voor de Westerse vrijheid was opgetreden. Zonder hem zou Centraal-Afrika communistisch geworden zijn en tegen de rode terreur helpt maar één middel: gruweldaad tegenover gruweldaad. Een vroegere Oost-Duitse film over het werk van Müller was al eerder in München verboden. De vertoning van de film van Jacopetti echter, die bij Müller filmde, kreeg het predikaat waardevolle documentaire, waardoor er minder belasting voor betaald hoefde te worden. In Berlijn leidde de vertoning van deze film tot stormachtige protesten van studenten. De sociaal-democratische burgemeester Albertz liet de vertoning toen verplaatsen naar een rustiger stadsdeel, waar de politie, niet gezien door lastige buitenlanders wat meer speelruimte had voor een Amsterdams optreden. Volgens de constitutie bestaat er in de Bonds-republiek geen censuur maar in een land waar de doublethink twaalf jaar als wetenschap is bedreven is een constitutionele bepaling natuurlijk geen belemmering; de filmcensuur heet er 'Freiwillige Selbstkontrolle' en wordt geleid door een voormalige topfiguur van het Stinnesconcern. Hij houdt alle films buiten de deur waarin een kwaad woord wordt gezegd over Duitse groot-industriëlen.
Met president Lübke staat Müller op goede voet; Lübke ontving hem en bezocht met Müller de Berlijnse muur. Maar Lübke kan dan ook ongestraft (althans in West-Duitsland) voor concentratiekamp-bouwer worden uitgemaakt. Tsjombe, de opdrachtgever van Müller, werd hartelijk ontvangen door Lübke, door kardinaal Döpfner en door de Rhein-Ruhr-

Club van de Duitse industrie, de gebruikelijke combinatie dus.
Demonstranten die Tsjombe voor moordenaar uitscholden, werden vervolgd wegens belediging van een buitenlands staatshoofd. Het is altijd een bepaald soort staatshoofden dat beledigbaar is.
Het verwondert ons niet meer bij Köhler te lezen, hoe gunstig officiële kringen in de Bondsrepubliek denken over Zuid-Afrika en over Portugal. Hier is Strauss aan het woord over de apartheidspolitiek: "Die Politik der Apartheit beruht auf einem positiven religiösen verantwortungsbewusztsein für die Entwicklung der nichtweiszen Bevölkerungsschichten. Es ist deshalb falsch, von der Unterdrückung der Nicht-Weiszen durch eine weisze Herrenrasse zu sprechen" [2]. Duitse industriëlen reageerden gunstig toen Vorster aan het bewind kwam. De Zuid-Afrikaanse generaal Von Mellinthin, een goede kennis van Müller, pleit voor een pact met Portugal en Rhodesië, dat nauw zou moeten samenwerken met de NAVO. Hij wil commando's opleiden, die in 'rebellerende' Afrikaanse landen zouden moeten optreden. De Zuid-Afrikaanse generaal De Wet bezichtigde in mei 1966 een hondenschool van de Bundeswehr.
Van de verschillende West-Duitse autoriteiten die zich gunstig over Portugal en over Salazar uitlieten, noem ik hier [3] slechts Gerstenmaier, die bij een bezoek aan Angola verklaarde onder de indruk te zijn van de Portugese kolonisatie. Hij zal niet gezien hebben, hoe gevangen genomen opstandelingen door de Portugezen gedwongen werden hun oren op te eten vóór ze werden afgemaakt, hoewel het natuurlijk denkbaar is, dat dit ook Gerstenmaier's bewondering opwekt. Waarom oordeelt men in de Bondsrepubliek zo gunstig over Portugal? Dat is niet moeilijk te raden: in Angola worden bommen van West-Duitse makelij op de dorpen geworpen en in het voorjaar van 1967 zal de grootste West-Duitse basis buiten de Bondsrepubliek in Portugal worden gevestigd.
Het is bekend geworden dat de laatste tijd in Vietnam ook West-Duitsers gesneuveld zijn; minder bekend is waarschijnlijk dat er in Hammelburg een Kampftruppenschule des Heeres bestaat, waar guerillastrijders

---

[2] Köhler, op. cit., p. 83.
[3] Voor enkele andere West-Duitsche prominenten: Köhler, op. cit., pp. 97-102.

worden opgeleid. Er is het een en ander te doen geweest over het zenden van het hospitaalschip Helgoland naar Vietnam. De regering van de Bondsrepubliek verklaarde daarover dat met het zenden van dit schip de strijd tegen de communistische agressie in Zuid-Oost Azië werd gesteund. Van nog meer belang voor een bepaald soort mentaliteit is wat de vice-voorzitter van de Christen-democratische studenten daarover opmerkte: als het hospitaalschip onpartijdige hulp zou verlenen zou dit in strijd zijn met de geest van Henri Dunant. Maar het devies van deze studenten is dan ook: "Das Schweigen der Waffen und das Leben des Einzelnen ist nicht der höchste Wert" [4].

Kongo-Müller is op zich een onbeduidend man, zoals de oorlogsmisdadigers, die in een normale maatschappij niet tot criminaliteit zouden zijn vervallen en die na de oorlog weer keurige bankbedienden, loodgieters, ziekenverplegers en onderwijzers werden. Hij is primair het product van een maatschappij en van een politieke constellatie. Zijn optreden doet een zekere overeenkomst in geestelijk klimaat veronderstellen tussen Hitler, Kiesinger en Strauss, Johnson en Mac Namara.
Tal van verschijnselen maken deel uit van één patroon: het Westerse optreden in de Kongo, de apartheidspolitiek, de moord op Kennedy, vermoedelijk door een kongsi van groot-industriëlen, generaals en gangsters, en de levering van duikboten aan Zuid-Afrika. De vrijheid wordt niet van buiten-af bedreigd, maar van binnen-uit. We hebben niet alleen een comité van waakzaamheid voor de democratie nodig, maar ook tegen het militairisme. Het zou goed zijn als er een systematische studie werd gemaakt van NAVO-publicaties en de mentaliteit die daaruit spreekt. Officieel is de NAVO een verdedigingsorganisatie; het is goed als zoveel mogelijk mensen weten dat in officiële NAVO-organen openlijk voor agressie wordt gepleit.
Stupide generaals en op winst beluste ondernemers hebben een macht die onaanvaardbaar behoorde te zijn. Misschien wordt de studie wat vergemakkelijkt nu het hoofdkwartier van de NAVO in Nederland is

---

[4] Ibid., p. 105.

gevestigd. Intussen is het boekje over Kongo-Müller aanbevolen literatuur voor o.a. legeraalmoezeniers en legerpredikanten, militaire deskundigen van de Partij van de Arbeid en legerleveranciers.

Otto Köhler — **Kongo-Müller oder die Freiheit, die wir verteidigen.** Verlag Bärmeier und Nikel. Frankfurt, 1966.
Mark Twain — **King Leopold's soliloquy.** Seven Seas Books. Berlin (Oost), 1961-1963.
Conor Cruise O'Brien — **To Katanga and back.** Four Square Book. 1965.

weverbergh

grillige kathleen

René Gysen — Grillige Kathleen. Nijgh en van Ditmar, Den Haag 1966. *f* 7,50

Grillige Kathleen, het nieuwe boek van René Gysen behandelt twee problemen die mij bijzonder boeien: onze binding als individu met het verleden en de collectiviteit en de innige verbondenheid van leven en dood met een brug naar het sacrale en de religie. Bovendien las ik in **Grillige Kathleen** enkele bladzijden proza die tot het beste behoren, het meest 'moderne', van wat momenteel in de Nederlandse literatuur geproduceerd wordt.
Kijken wij eerst wat in dit boek verteld wordt; noteer en passant dat ik het woordje 'roman', 'verhaal' noch 'essay' gebruik. René Gysen heeft het ons gemakkelijk gemaakt; ik hoef slechts zijn eigen flaptekst over te schrijven: "Een man van bijna veertig, met een vrouw en twee schoolgaande dochters, wordt zich bewust dat zijn jeugd voorbij is. Hij probeert die gedachte te verdringen, maar de crisis komt naar aanleiding van een amoureuze verhouding tot een zestienjarig meisje. Het leven komt hem onbegrijpelijk voor: er zijn enige vaststaande feiten, enkele afzonderlijke gedachten, en een hoop verwarde gevoelens. Daarom wordt het verhaal gepresenteerd in de vorm van een dossier dat onvolledige en losstaande getuigenissen bevat. De lezer staat daarmee in de schoenen van het personage zelf dat uit schaarse gegevens een juiste voorstelling van de stand van zaken poogt te verkrijgen. Ondervraging, een speurtocht in het verleden van zijn ouders en het aandachtig lezen van een befaamd boek suggereren tegenstrijdige oplossingen waarvan de keuze aan de lezer wordt overgelaten". De lezer heeft ondertussen geraden dat dit befaamde boek Nabokovs **Lolita** is. René Gysens flaptekst is wel makkelijk voor luie recensenten en dito lezers, maar mij stemt de toelichting enigszins wrevelig. Ondanks het vele dat er nog te 'raden' en te reconstrueren blijft, gaf René Gysen toch meteen de ruggegraat van zijn boek, zodat een deel van de charme van het boek verdwijnt: de reconstructie, dat is het meecreëren door de lezer tijdens de lectuur. Zegt Gysen zelf niet van zijn ogenschijnlijk chaotisch boek op pagina 30: "Montage, Kathleen, wedersamenstelling, dat is het paswoord. En wat voor mijn proza geldt is ook waar voor de liefde". Ik ga voor de

lezers van deze aantekeningen daarom de aanvullende feiten niet verhalen en behandel aanstonds de problemen die ik reeds aanstipte. Wat de constructie van het boek betreft merk ik alleen nog op dat het in twee delen uiteenvalt: in het eerste deel worden de feiten gesuggereerd van de onvoltooide verhouding tussen het zestienjarige volksmeisje Kathleen en de diamanthandelaar Francois Minne. Op de stijl kom ik nog terug. Het tweede gedeelte bevat twee lange hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk, 'De herinnering' tracht de hoofdpersoon — hij wordt hier ik-personage — zijn liefde voor de onrijpe ietwat vulgaire Kathleen psychologisch te verklaren, via een speurtocht in het verleden van zijn familieleden, en dit naar aanleiding van de dood van zijn moeder. Het tweede hoofdstuk van dit tweede gedeelte en tevens het laatste hoofdstuk van het boek, bevat een met vaart en ironie geschreven analyse van **Lolita.** Het ik-personage verklaart de passie van Nabokovs Humbert Humbert voor de kleine Lolita en aldus zijn eigen passie via een filosofische stellingname waaraan Georges Bataille, Klossowski, Maurice Blanchot en Freud niet vreemd zijn. Gysen steekt het trouwens niet onder stoelen of banken dat zijn werk en denken sterk beïnvloed werd door deze auteurs — wat niet wil zeggen dat hij hun theorieën klakkeloos op een verhaaltje kleeft of hen kritiekloos nawauwelt. Gysen heeft deze auteurs volledig geassimileerd (ik verwijs naar zijn essay over Klossowski) omdat hij bij hen een bevestiging vond van zijn eigen levensoptiek. Ook op de analyse van Nabokovs boek kom ik terug. De 'binding met het verleden' vinden wij reeds in het allereerste hoofdstukje, De Geboortestad, dat eigenlijk enigszins buiten het boek staat. Ik beschouw dit hoofdstukje eerder als een soort proloog, dat in kern de meeste elementen van het gehele boek bevat. Daarom ga ik er uitvoeriger op in. Het is trouwens sprekend dat Gysen pas zijn tweede hoofdstuk 'Grillige Kathleen' noemde en dat dan de anekdotische kant van het boek aan bod komt. In de belangrijke inleiding zet Gysen 'een man' tegenover 'een kruidenier'. De kruidenier symboliseert de massa, de doorsnee mens die zich geen problemen stelt, zelfgenoegzaam leeft, tevreden is met zijn status, zijn leven met roddel vult, zekerheden heeft, een prozaïsch bestaan leidt, en helemaal niet verlangt terug te keren naar 'de geboortestad', dat is het eigen verleden ondervragen. Hij symboliseert, kortom, de door Gysen afgewezen 'rechtse' mens: de burgerlijkheid, de

verstarring, de dood. Want inderdaad, het verleden kennen is geen nutteloze wetenschap: "doordringen in eigen verleden", aldus Gysen via Francois Minne, "zou verovering van eigen toekomst kunnen zijn" (pagina 74). De tegenpool van de kruidenier, de niet genoemde man, is een schrijver, een bewust mens, die zich bezint over zijn menselijke status, maar zich (daarom) scherp bewust wordt (is) van twee wanhopige gevoelens: 1. het is onmogelijk alle vezels van het verleden los te peuteren omdat ons steeds essentiële elementen ontbreken zodat een synthetische kijk op de wereld en het begrip van onze relatie tot deze wereld onmogelijk is; 2. wij hebben vandaag de dag **geen enkele zekerheid** meer, op geen enkel gebied. Weer via François Minne zegt René Gysen in zijn boek: "Wie verschrikt door het verschuiven van de vorm begint te twijfelen aan de realiteit van wat men waarneemt, en zich afvraagt of wat men ziet en hoort werkelijk samenhoort met wat men het toeschrijft, wat men zegt dat het is, wie een tijd in de klem van het absurde is gebleven die kan mij begrijpen" (pagina 19). Ik merk meteen op, dat Gysen aansluit bij de inzichten van de moderne physica, waar de strijd tussen de aanhangers van de algemene relativiteitstheorie en deze van de quantummechanica nog steeds niet beslecht is, dit ondanks ernstige pogingen van filosofen als Gaston Bachelard (**La philosophie du non.** Presses universitaires, 1965) of de pogingen van metafysisch ingestelde physici als E.Charron (**De la physique à l'Homme.** Gonthier, Médiations, 1965) die beide theorieën pogen te verzoenen om aan de ongrijpbaarheid van de begrippen 'materie' en 'realiteit' te ontsnappen. 'De man' uit het proloog is zowel François Minne als René Gysen als zoveel bewuste mensen die op zoek gaan naar de reden voor hun onverklaarbaar gedrag en naar de reden van hun gevoel van levensmoeheid. Bovendien blijven heel wat mensen net als François Minne verbijsterd kijken naar onze absurde moderne wereld waarmee het zo enorm moeilijk is zich te identificeren, maar die toch door onze ouders én door ons zelf dagelijks gecreëerd wordt en die door Gysen herhaaldelijk meesterlijk wordt geëvoceerd: "Ergens slaat een oranje oog aan, een achterblijver snelt nog mee. Signaal op groen en dwars over de weg schuiven twee groepen mensen op en door en uit elkaar. Resultaat: ze hebben van straatzijde verwisseld. Een nieuwe stroom van auto's haakt zich los. Men onthoude ook dit: het mechanische in- en uitpompen van het verkeer, alhoewel

gecopiëerd op samentrekking en uitspuwing van de menselijke hartspier, is totaal onpersoonlijk" (pagina 45). Het werd reeds duidelijk uit mijn beweringen, dat de binding met het verleden niet alleen 'vertikaal', maar eveneens 'horizontaal' is. Ieder individu is een product niet alleen van het individuele en familiale verleden, maar eveneens van het collectieve heden en verleden. Als wij daarbij bedenken dat al wat wij waarnemen op het ogenblik dat het beeld ons oog bereikt reeds verleden is en anderzijds dat de dingen pas bestaan wanneer zij beschreven worden (dat is gecreëerd door het woord), dan wordt het duidelijk dat onze zo snel veranderende technische maatschappij voor een contemplatieve natuur als François Minne (en René Gysen) hoe langer hoe meer absurd gaat lijken. Dit thema van de sterke binding met het individuele en collectieve verleden en heden wordt zowel impliciet als expliciet in geheel het boek geponeerd; aan deze wisselwerking ontsnapt niemand, zodat de liefde van de veertigjarige François Minne voor de zestienjarige Kathleen door de auteur moreel niet veroordeeld wordt. Gysen neemt waar, denkt over de feiten na, verklaart en getuigt dat François Minne door onbewuste krachten en opgedrongen omstandigheden meegesleurd wordt in een maalstroom waaraan hij noch met zijn verstand noch met zijn wil kan ontsnappen: "Ik geloof aan een reële solidariteit van de menselijke existenties. De spiraalvormige bewegingen op het plan van één persoon staan in zinvol verband tot het parabool op het plan van een ander. De verhouding moet door een mathematische vergelijking kunnen uitgedrukt worden. Mensen tonen slechts toevallige verschillen. Verwante gebeurtenissen lokken elkaar uit, overbruggen tijd en afstand onmiddellijk". Het tweede belangrijke thema van Gysens boek is dus dit van de innige verstrengeling van leven, dood en religie. In het tweede hoofdstuk van het boek, het reeds geciteerde Grillige Kathleen, wordt dit thema vanaf de eerste alinea aangeboord, gesymboliseerd (of als u wil getransponeerd) in overwegingen naar aanleiding van het natuurgebeuren in de tuin van François Minne. Bomen botten, dragen vruchten, sterven; onherroepelijk. Zo vergaat het ook de zinloos kletsende mensen in de tuin, zonder dat zij zich om dit vreselijk gevoel bekommeren. Gysen projecteert vanaf de eerste pagina's de mens in het cosmische gegeven van ontstaan, groei en dood en vanaf de eerste pagina's zit dit gevoel vol weemoed. Het is onbegonnen werk alle passages te citeren waarin deze innige

verstrengelingen voorkomen, meestal zonder dit nadrukkelijk voorop te schuiven; — wat trouwens bijdraagt tot de kracht van het boek en tot zijn schitterende ambivalentie in woord en constructie. Ik haal slechts twee typische voorbeelden aan om mijn bewering te illustreren. Bij het sterfbed van zijn moeder overweegt François terwijl zijn zuster de lakens schikt zodat hij even de schaamharen van zijn moeder ziet: "Om het te bezweren dacht ik: de blauwe roos van lelijkheid heb ik tweemaal gezien. Toen ik geboren werd. Toen mijn moeder aan het sterven was" (pagina 56). Het meest subtiele en meest evokatieve element vind ik echter de beschrijving van de Groenplaats in Antwerpen; bovendien de mooiste bladzijden Nederlands proza die ik de laatste jaren las. Gysen laat geheel onze mechanische maatschappij kolken in steeds wijder wordende kringen rondom het standbeeld van Rubens op deze plaats in het hart van Antwerpen. Ik geloof niet dat iemand er tot op heden in slaagde "de sfeer van de toekomststad met een nuance echter van toekomststad-die-al-bestaat-maar-waarvan-we-ons-nog-niet-helder-bewust-zijn" (pagina 39) zo haarscherp te evoceren. De vondst van Gysen schuilt vooral hier in, dat de Groenplaats, in de wandeling door de oude Antwerpenaren 'het groen kerkhof' genoemd tot in het begin van deze eeuw (vermoed ik) de officiële begraafplaats was aan de voet van O.L.Vrouwekerk. Het gehele jachtige leven dat zich in spiraalvorm omheen deze plaats, doorheen de gehele stad en doorheen het gehele boek slingert, kolkt dus op de verpulverde beenderen van de miljoenen doden die hier op deze plaats met de aarde vermengd zijn. Paradoks — toeval? — midden op de Groenplaats staat een standbeeld van Rubens, op wiens sokkel een nieuwe generatie stervende mensen, namelijk kinderen krijgertje spelen. Een van de weinige overwinningen op de vergankelijkheid biedt de artistieke creatie. Op pagina 40 van zijn boek verdedigt René Gysen trouwens zijn artistieke uitdrukkingsmiddel, namelijk de literatuur, omdat zij ons de mogelijkheid biedt van de confrontatie van de menselijke geest met één of ander beeld van de objectieve realiteit.
De twee hoofdproblemen van het boek — samen met de kritiek op de rechtse, dat is de fascistische mens — vinden wij vermengd in haast iedere passage van dit merkwaardige boek. Gysen heeft zijn volle rijpheid als volwaardig nederlandstalig prozaïst bereikt. Was tot op heden zijn stijl en taal ietwat stroef en niet zelden 'zwaar Vlaams' (in zijn pejoratieve

betekenis) dan lijkt het me dat hij nu zijn weg en persoonlijke stijl verworven heeft. Ik zou zijn schrijven kenmerken als lyrisch-impressionistisch, vooral dan in het eerste deel van zijn boek. "Reeds waren we in de ban van het stereotiepe getoer om het ovaal, door de hypnotiserende bewegingen van onze volgzame zwanenhals lichamelijk opgenomen in de collectieve dans" (pagina 33) — "De aarden weg glansde als satijn en in een donkere plas werd een stuk van een boom en van de grauwe hemel weerspiegeld" (pagina 34) — "Ronkend vliegtuig maakt wollig wit spoor in blauwland" (pagina 46). Naar mijn gevoel is het vaak wat té; het hoeft gezegd, zélf hou ik hoe langer hoe meer van een strenge, koele eenvoudige objectieve taal. Wat de stijl van Gysen voor mij aantrekkelijk maakt is echter de ambivalentie in het gebruik van zijn woordenschat. De meeste beweringen geven mogelijkheid tot meervoudige interpretaties, wat het gehele boek eerder wazig, niet 'geheimzinnig' maakt, maar toch vrij nauwkeurig ons onbestemd gevoel van vervreemding ten opzichte van de buitenwereld suggereert. Daar waar de twijfel de personages én de auteur helemaal bekruipt, breekt Gysen niet zelden een zin in het midden af, of laat een zin ergens ijl 'hangen'. Zoals het leven noch aan François Minne, noch aan René Gysen afgebakende zekerheid biedt, maar slechts 'misschien', 'ofs', 'ens', zo weerspiegelt deze stijl de onzekerheden van deze volstrekt twintigste eeuwse, onzekere maar sterk bewuste en subtiele Vlaamse auteur.
Ik wil tot slot mijn reserve uitspreken voor het laatste hoofdstuk van het boek. François Minne ontleedt **Lolita** om zichzelf beter te begrijpen. Op zichzelf bewees René Gysen daarmee reeds het zinvolle van de literatuur. Inderdaad het kenmerk van een goed boek is dat het de lezer verrijkt omdat hij erin op zoek kan gaan naar de opheldering van eigen problemen. De analyse van Nabokovs boek is in een totaal andere stijl geschreven dan de evokatie van de liefdesverhouding. De vlotte, licht ironisch polemische toon maakt het stuk opzichzelf erg boeiend. Herman Teirlinck en Hubert Lampo die **Lolita** als pornografie doodverfden krijgen herhaaldelijk een veeg uit de pan; een originele manier om te polemiseren. Bij deze analyse streep ik twee fouten aan, alléén in verband met de integratie van deze analyse in **Grillige Kathleen**. Om te beginnen is François Minne helemaal geen nymfolept zoals Humbert Humbert, zomin als Kathleen een nymphijn is, maar een kind-vrouwtje.

Ik erken onmiddellijk dat Gysen zelf aantekent dat het kind-vrouwtje (zoals B.B.) bij vele mannen slechts een toegelaten surrogaat is voor hun Lolita-complex. Hiermee ben ik het niet eens; nympholepsie is een vorm van pedofilie en veronderstelt een totaal andere seksuele instelling. François kàn in **Lolita** zijn problematiek niet weervinden. Hiermee echter vervalt een zeer belangrijke conclusie, namelijk dat Kathleen net als Lolita een 'imago', een 'demon' zou zijn. Zij is dan ook niet als de nymfolept naast een wetenschappelijke, eveneens een poëtische categorie. François' passie is niet als deze van Humbert Humbert een 'perversie' die hij als 'homme de qualité' doet omslaan in een ander moreel standpunt dan dit van de middelmatigheid, geesteloosheid, domheid en bekrompenheid van het doorsnee publiek (cf. pagina 110). Daarom — en dat is het tweede verwijt dat ik maak — legde Gysen bij de analyse van Lolita te veel nadruk op de uitsluitend psycho-analytische verklaring van Humbert Humberts gedrag — dit steeds om François te begrijpen. De verklaring van Humbert Humberts gedrag op zichzelf is in een analyse van Lolita natuurlijk volstrekt op haar plaats, nuttig en noodzakelijk, maar niet in het kader van **Grillige Kathleen.** Want wat krijgen wij uiteindelijk nu? Een herhaling van de psycho-analytische verklaring van François' gedrag die in het voorafgaande hoofdstuk, De herinnering, reeds aan bod kwam. Ik wil echter ogenblikkelijk en nadrukkelijk eraan toevoegen dat Gysen in zijn analyse van **Lolita** wél een nieuw en belangrijk element bijbracht: het mechanisme van schuld en boete en de innige verbondenheid van erotiek en religie. Maar het 'sacrale' dat bij het overschrijden van de taboes een filosofische draagwijdte krijgt en mechanismen blootlegt die waarschijnlijk in ons wortelen sinds het neolithicum werd niet voldoende uitgediept. Gysen had zijn reeds voordien in tijdschrift-vorm gepubliceerde Lolita-analyse voor dit boek moeten aanpassen en snoeien in de psycho-analytische verklaringen. Bovendien mis ik het mythologische vlak in Gysens interpretatie; onlangs publiceerde een Amerikaanse essayiste een boek over Lolita waarin zij de lijn Lolita: nachtvlinder — door Gysen even aangestipt — volledig doortrok. Gysen slaagde er echter volkomen in het anekdotisch geval François Minne-Kathleen boven het gewone fait-divers te verheffen om het te projecteren in de oerproblematiek van de westerse, christelijk-humanistische onzekere gespleten angstige mens. Kan men een boek groter lof toezwaaien?

Mogosoaia 10.XI.66

ky en zijn spellman

Onze kardinaals en bisschoppen houden de kerk graag in het midden. Enkele rebelse katholieken in ons land — waaronder ook een aantal geestelijken — zouden haar graag wat meer naar links trekken. Maar tegenover die paar rebellen staat het hele dode gewicht van de katholieke traditie, die de balans sterk naar rechts doet overslaan.
Het gezicht van de katholieke kerk in de wereld wordt nog steeds niet bepaald door ons handvol rode pastoors, maar door de maanvormige bebrilde facie van kardinaal Spellman. Hij heeft, voorlopig nog, de macht om Delfgaauw uit Amerika weg te houden — en niet omgekeerd!
Zolang deze krijgszuchtige onchristelijke kardinaal de Spellman blijft van de Hitler-vereerder Ky, moet men er ook op rekenen dat de kogels, die de Vietcong op de van het modernste wapentuig voorziene mannetjes van Spellman en Ky afvuurt, onherroepelijk ééns door de kerk zullen gaan.

falsificaties en weduwen

Dezer dagen kreeg de wereld zekerheid, dat de beruchte zogenaamde 'red letter' van 1924, de brief van Zinowjef, voorzitter van de Comintern, aan de Britse communistische partij, met uitvoerige instructies voor revolutionaire acties, een vervalsing is geweest. Een weduwe van een Russische émigré heeft, om haar geweten vóór haar dood te ontlasten, verteld hoe alles met die vervalsing, die tot de val van de eerste Britse Labour-regering en tot een haatcampagne tegen de Sowjet-Unie leidde, in zijn werk is gegaan.
Misschien toch wel een reden om nu, veertig jaar later, wat voorzichtig te zijn met 'documenten', die worden 'ontdekt' en gepubliceerd om daarmee een politiek doel te bereiken. De militaire terreur en onvoorstelbaar bloedige en massale repressie tegen al wat links is in Indonesië zou niet mogelijk zijn geweest zonder de 'ontdekking' van documenten, die moesten bewijzen dat de PKI lijsten had opgesteld van alle Moslemse, Christelijke en nationalistische leiders, die vermoord zouden worden, wanneer de coup van 1 oktober 1965 geslaagd zou zijn.
Hoe lang zal het duren, eer ook hier een van de medeschuldigen — of

een weduwe daarvan — zal bekennen deze lijsten — die hun 'nuttige' politieke funktie intussen allang hebben vervuld — vervalst te hebben? Eén zo'n — kennelijk vervalst — 'dokument' over de griezelige plannen van de PKI heb ik in handen. Het werd in Nederland verspreid door een van de zendingsinstanties. Toen ik de theoloog, die mijn oordeel over dit stuk vroeg, uitlegde dat het, gezien zijn inhoud, een onmiskenbare falsificatie was, gaf hij toe, dat het stuk afkomstig was uit het huis van de weduwe — nee, niet van één van de vermoorde PKI-leiders, maar van een van de, op 1 oktober 1965 vermoorde, generaals.
Mijn onchristelijke reaktie was, dat zij dan misschien wel niet geheel ten onrechte weduwe was geworden. Maar deze reaktie was dan ook een gevolg van het feit, dat noch de kerken, noch zending en missie totdusver de morele moed hebben opgebracht openlijk te verklaren, dat de vrouwen van de op grond van vervalste dokumenten vermoorde honderdduizenden Indonesiërs ten onrechte weduwe waren geworden.

Maar kerken, zending en missie zijn per definitie christelijk, en ik ben maar een gewone

Scherpslijper

verstand en menselijke bewogenheid

"Het verstand is daar niet in de eerste plaats aan het woord." Aldus de president van de Amsterdamse rechtbank, in een interview, gepubliceerd in de Volkskrant van 3 januari, ter verklaring waarom veel rechters de voorkeur geven aan de civiele boven de strafrechtspraak, waar het meer aankomt op 'menselijke bewogenheid'.
Met het interview in handen heeft Scherpslijper een ernstige poging gewaagd, vast te stellen of de president zelf, mr Ubbo Stheeman, geacht kan worden meer belangstelling te hebben voor de civielrechtelijke, dan wel de strafrechtelijke kant van zijn taak. Scherpslijper is er niet uitgekomen helaas.
De heer Stheeman riep namelijk de interviewer op, zijn verstand te gebruiken. "Maar bedenkt u nou eens, wat zal er gebeuren, als Amerika zich (uit Vietnam) terugtrekt." Zelf kon hij dit blijkbaar n i e t bedenken. Want hij liet er meteen op volgen: "Ik weet het ook niet. Ik kan het niet overzien". Hij sloeg zijn eigen verstand dus blijkbaar minder hoog aan dan dat van de interviewer, die géén president van de rechtbank was. Daartegenover sloeg hij zijn eigen verstand kennelijk weer hoger aan, dan dat van 'die jongens', die voor Vietnam demonstreren. Volgens mr Stheeman "weet (misschien) één percent van hen waar Vietnam ligt".
Mr Stheeman weet dit blijkbaar wel. Maar dat is niet genoeg. Van een 'hoofdredacteur van een grote krant', die zich een oordeel aanmatigde over Zuid-Afrika, zei Stheeman misprijzend: "Hij was er nooit geweest". En even later: "Ik geloof dat niemand er over kan oordelen, als hij er niet geweest is".
Vraag: is mr Stheeman ooit geweest — nee niet in Vietnam maar op een demonstratie van jongeren over Vietnam? Zo nee: hoe kan hij dan weten dat misschien maar één percent van hen weet, waar Vietnam ligt? Zo ja: dan zou hij de proef op de één percent som genomen kunnen hebben.
Maar — als dit zo was, dan zou hij dit aan de interviewer hebben duidelijk gemaakt, en niet van 'misschien' hebben gesproken, zou Scherpslijper zo denken.
Nee, met het verstand van mr Stheeman valt het nog niet mee.
Maar de menselijke bewogenheid dan? Die vindt de president zelf blijkbaar èrg belangrijk. Omdat 'misschien' maar één percent van 'die jongens' wéét waar Vietnam ligt "kan het toch moeilijk oprechte bewogenheid zijn" (bij 'die jongens' dan).

Voor 'die jongens' toont hij overigens géén 'menselijke bewogenheid' — zoals Koningin Juliana die in haar Troonrede duidelijk wèl toonde.
"Wat zijn die provo's nou? Ze willen alleen maar herrie schoppen." Voor andere 'jongens' — die van de Baarnse moordzaak — toonde hij wél menselijke bewogenheid. "Mogen hier de achtergronden dan niet tellen? Omdat het jongens zijn van voorname stand?" Maar de achtergronden van 'die provo's' . . .
Menselijke bewogenheid van anderen dan rechters stelt Stheeman ook niet op prijs. "Al die professoren, die zich roeren. Dat vind ik niet goed."
"Dat verlaagt voor mij bepaald het gezag van die hoogleraren."
Nee, als de heer Stheeman respect heeft voor een gezag, dan is het voor dat van de politie. "Als er nu eens een harde klap valt . . . die neem ik op de koop toe."
Geen teken van menselijke bewogenheid, vindt Scherpslijper — dat 'op de koop toe nemen' van een klap, die anderen krijgen.
Vraag: wat doet de regering met een rechterlijke hoogwaardigheidsbekleder, die in het openbaar toont noch over verstand noch over menselijke bewogenheid te beschikken? Antwoord: hij blijft zitten waar hij zit. Want een rechter is onafzetbaar.
Als schrijver dezes professor was, zou hij zeggen: 'Dat verlaagt voor mij bepaald het gezag van de rechterlijke macht.' Maar nu hij maar een gewone scherpslijper is, zegt hij mèt mr Stheeman: "Ik geloof niet, dat ik me daarover uitlaat. Dan kom ik op politiek terrein . . ."
Over Vietnam en Zuid-Afrika, over provo's en politie dus geen woord.

Scherpslijper

kan men johnson beledigen?

Wie op straat Johnson moordenaar roept gaat in 't cachot. Wie Johnson molenaar roept, eveneens. Maar — is het alweer een voorbeeld van klassejustitie? — wie Johnson leugenaar schrijft, niet. Dat ondervond de redaktie van de Groene Amsterdammer, die ongestraft deze titel koos voor een artikel in het nummer van 31 december. Evenmin kreeg de heer Stibbe last, die in hetzelfde nummer schreef, dat de rechters, die jongens en meisjes veroordelen wegens het roepen van Johnson moordenaar, gelijk hebben: "Johnson is geen moordenaar. Daar heeft hij zijn mensen voor", aldus Stibbe.
En Jan Wolkers kon, eveneens straffeloos, zeggen (de tekst kan men vinden in het tijdschrift Links): "Maar het gaat er niet om, of wij een bevriend staatshoofd een moordenaar noemen. Het gaat er om, of wij een moordenaar een bevriend staatshoofd kunnen noemen".
Hiermee sloeg Wolkers de spijker op zijn kop. Al eerder, in een toespraak, op 13 juli 1966, gehouden voor een demonstratieve bijeenkomst in Amsterdam, georganiseerd door een Jongerencomité, had ik het probleem aldus gesteld: "... laten wij aan onze rechterlijke macht duidelijk maken, dat velen in Nederland zich ernstig beginnen af te vragen, of zij de President van die Staat nog langer als bevriend staatshoofd beschouwen". (Zie In de Waagschaal van 6 aug. 1966). Inmiddels zijn er de, door de reportages van Jacques Decornoy in Le Monde en van Harrison Salisbury in de New York Times, ondanks officiële dementi's, vastgestelde massale bombardementen op de burgerbevolking van Noord-Vietnam bijgekomen, waardoor de 'velen' tot 'zeer velen' zijn gegroeid.
Maar men kan de vraag ook op een andere manier stellen: kan Johnson wel worden beledigd? In een artikel, geschreven in februari 1940, en gepubliceerd in het Indisch Tijdschrift van het Recht, deel 151, p. 376 e.v., getiteld: "Beleediging van Hitler", haalde de huidige vice-president van de Haagse rechtbank, prof.dr W.F.C.van Hattum, de volgende betekenisvolle woorden aan uit een strafrechtelijke dissertatie: "de eer berust op de waarde, die wij werkelijk als morele persoonlijkheid hebben", zodat "zij dus vervalt, zoodra het niet meer bestaan van die waarde door ons zelf is veroorzaakt, zoodra wij door onze handelingen aan onze eer haar grondslag hebben ontnomen".
Van Hattum vond het, in het algemeen, niet toelaatbaar om "in theorie onderscheid te maken tusschen beleediging van het Belgische, Duitsche,

Fransche of Engelsche staatshoofd". Maar hieraan voegde hij de volgende belangrijke restrictie toe: "Het komt mij echter niet ondenkbaar voor, dat bepaalde gebeurtenissen zoo schokkend zijn voor het Nederlandsche rechtsgevoel, dat de theorie volkomen wordt doorbroken en dat veroordeeling terzake van krenkende uitlatingen over een vreemd staatshoofd, alsof dit beleediging ware, door de overgroote meerderheid van het Nederlandsche volk als onrecht zou worden gevoeld. Men kan nu eenmaal niet wegcijferen, dat beleediging naar Nederlandsch rechtsbesef een zedelijk afkeurenswaardige daad is en dat derhalve een zedelijk niet afkeurenswaardige daad naar datzelfde rechtsbesef nooit beleediging kan opleveren".

Het zou van belang zijn, als de Haagse rechtbank — in de Amsterdamse kunnen wij, gezien de door de president in een interview gespuide gemeenplaatsen, weinig vertrouwen hebben — eens de gelegenheid zou krijgen, zich over de door Wolkers en mij gestelde vragen duidelijk uit te spreken.

Maar tevens zou het van belang zijn, de omvang en intensiteit van de Vietnam-demonstraties sterk op te voeren — om aan de rechterlijke macht duidelijk te maken, hoe het Nederlands rechtsbesef hier oordeelt.

Dit schrijft niet zo maar een scherpslijper die op straat maar wat schreeuwt, maar — n'en déplaise mr Stheeman, een hoogleraar, die zich van zijn verantwoordelijkheid ten volle bewust is.

W.F.W

aan de lezers van De Nieuwe Stem

Het nieuwe uiterlijk waarin de tweeëntwintigste jaargang van De Nieuwe Stem verschijnt geeft de redaktie en het bestuur van de 'stichting tot bevordering en verdediging van de geestelijke vrijheid' aanleiding zich tot de lezers te wenden.

De Stichting werd zes jaar geleden opgericht en had onder andere ten doel De Nieuwe Stem materiëel in stand te houden om daardoor de redaktie in staat te stellen zich geheel aan het redaktiewerk te wijden. Het eigendomsrecht van het tijdschrift ging toen over van prof.dr N.A.Donkersloot naar de Stichting. Tot zijn overlijden was Donkersloot voorzitter van het Stichtingsbestuur.

Ondanks de zeer op prijs gestelde steun van enkele donateurs is de Stichting niet bij machte geweest op bevredigende wijze tegemoet te komen aan de alleszins redelijke eisen van de Uitgeverij Laverman en haar direkteur, de heer C.A.de Roo, met wie de Stichting de aangenaamste relaties onderhoudt die zij graag zo zou houden.

Stichting en redaktie zijn van mening dat De Nieuwe Stem, die sinds 1946 in het kulturele en politieke leven van Nederland een eigen geluid heeft laten horen, hiermee moet kunnen doorgaan. Zij doen daarom een beroep op de vrienden die De Nieuwe Stem zich heeft verworven, in de hoop dat een aantal hunner bereid zal zijn de financiële positie van de Stichting te helpen versterken en daarmee het tijdschrift te steunen.

De Stichting zou ook graag geschriften in het licht geven in de zin van haar doelstelling. Tot nu toe beschikt zij maar over één uitgave, **Geestelijk Verweer**, met bijdragen over Uriël da Costa, Leo Polak en H.J.Pos. De exemplaren van deze uitgave, die niet in de boekhandel verkrijgbaar is, worden evenals volgende uitgaven gereserveerd voor donateurs of voor schenkers van een eenmalige bijdrage van tenminste *f* 25,-.

Giften ziet de Stichting graag gestort op de girorekening van haar penningmeester, mr P.Th.Holman, Willemsparkweg 50, Amsterdam oud-zuid, postgiro 6 09 47.

z.o.z.

aan de abonnees op De Nieuwe Stem

In verband met de verhoging der posttarieven hebben wij de abonnementsprijs voor 1967 moeten vaststellen op *f* 20,- per jaar.
Ten einde de hoge incassokosten van *f* 0,75 per kwitantie te vermijden, verzoeken wij onze abonnees, voor zover zij dit nog niet deden, het abonnementsgeld vóór 15 maart over te schrijven op postrekening nr 80 10 77 ten name van Drukkerij en uitgeverij Laverman nv te Drachten.
Abonnees, die reeds *f* 19,50 gireerden verzoeken wij vriendelijk alsnog de ontbrekende *f* 0,50 over te maken.
Zij, die voor de jaargang 1966 een linnen band willen ontvangen, kunnen die tot 15 maart bestellen. De prijs bedraagt *f* 1,75.

Drukkerij en uitgeverij Laverman nv, Drachten

medewerkers aan het januarinummer

Th.J.Hooning, geboren in 1928, studeerde sociologie aan de PSF te Amsterdam. Werkte mee aan Socialisme en Democratie, Tirade en De Nieuwe Stem. Bereidt een proefschrift voor over George Orwell.

Gerard J.M.van het Reve, geboren in 1892. Publiceerde de historische romans Baanbrekers en Mijn naam is Roelant onder het pseudoniem Vanter, en onder de naam Rinko Wiersma: Verhaal der Vaderlandse Geschiedenis en Verhaal der Wereldgeschiedenis. Vader van de hoogleraar Karel en de schrijver Gerard Kornelis Franciskus van het Reve.

J.van Santen, geboren in 1908. Studeerde ekonomie aan de Universiteit van Amsterdam. Was van 1946 tot 1952 fraktievoorzitter van de CPN-fraktie in de Eerste Kamer en lid van het partijbestuur. Sinds 1955 geen lid meer van de CPN. Hoopt dit jaar een proefschrift De Marxistische accumulatietheorie te publiceren en een boekje over de BVD.

Clem Schouwenaars, geboren in 1932. Studeerde rechten te Brussel, is nu lesgever bij het Rijksonderwijs en journalist. Publiceerde een aantal verzenbundels en de roman Dokter Simon Falbeck (Leo J.Krijnprijs 1962).

weverbergh, geboren in 1930, leraar bij het middelbaar onderwijs. Oprichter van het blad Bok, dat een speciale aflevering aan Du Perron wijdde. Publiceerde onder andere het BOKboek en de roman Een dag als een ander. Werkte mee aan de volgende Nederlandse bladen: Komma, Maatstaf, Tirade en De Nieuwe Stem.

prof.dr E.Zürcher, geboren in 1928. Studeerde Chinese en Japanse taal- en letterkunde, zette zijn studie voort te Stockholm (Chinese schilderkunst), te Parijs (geschiedenis van het Chinese Buddhisme) en te Peking in 1964. Sinds 1962 hoogleraar te Leiden in de geschiedenis van het Verre Oosten.

de nieuwe stem

inhoud januarinummer

J.van Santen
pagina 1 neurenberg in nederland

E.Zürcher
18 de 'proletarische culturele revolutie'

Gerard J.M.van het Reve
23 romantiek der rode revolutie

Clem Schouwenaars
38 de schrijver en de stilte

Th.J.Hooning
45 een verdediger van het westen

weverbergh
25 grillige kathleen

kort bestek
59 ky en zijn spellman

falsificaties en weduwen

61 verstand en menselijke bewogenheid

63 kan men johnson beledigen?